

Forrásgyűjtemény

Jelen forrásgyűjtemény azzal a céllal készült, hogy a Magyar Királyságba betelepülő török nyelvű népekre vonatkozó fontos tudósítások magyar fordítását egybegyűjtse, ami nagyban hozzájárul az egyetemi oktatásban való felhasználáshoz. A kötet a történész, régész, altajisztika és török szakos hallgatók számára készült. A görög forrásokat Moravcsik Gyula, *Az Árpád-kori magyar történet bizánci forrásai* munkájából vettük. A muszlim források esetében Kmoskó Mihály Mohamedán írók *a steppe népeiről* című művéből merítettünk. A szláv nyelvű forrásoknál Hodinka Antal *Az orosz évkönyvek magyar vonatkozásai* című munkáját használtuk, illetve Ferincz István éppen megjelent PVL fordítását. A latin források többségét a Kristó Gyula által szerkesztett *A honfoglalás korának írott forrásai, Az államlapítás korának írott forrásai* és Kun László emlékezete című forrásgyűjteményekből, illetve a *Tatárjárás emlékezete* című válogatásból vettük át. A *Képes krónika* vonatkozó részeit az 1986-os Bellus Ibolya fordítása alapján idéztük, ugyanis ő meghagyta az eredeti névformákat, ami fontos oktatási szempontból. Csak az 1227 és 1228-as pápai oklevelek fordítása készült jelen kötet számára.

Besenyők

A DAI a besenyő–magyar kapcsolatokról

Bíborbanszületett Konstantín: *A birodalom kormányzása*. A latin címe, a *De administrando imperio* után DAI-ként rövidítik a 950 k. VII. (Bíborbanszületett) Kónsztantinosz fia és utóda, a későbbi II. Rómanosz számára összeállított kormányzati kézikönyvet. A görög eredetit a magyar fordítással I. DAI 1950.

DAI 38. c.; 1950, 171.

„A besenyők pedig, akiket korábban kangarnak neveztek (ugyanis a kangar név náluk a nemes származás és vitézség értelemben volt használatos), ezek hát a kazárok ellen háborút indítván és legyőzetvén, kénytelenek voltak saját földjüket elhagyni és a türkökére letelepedni.”

Moravcsik Gyula fordítása

DAI 37. c.; 1950, 167.

„Tudni való, hogy a besenyők szállása eredetileg az Etil folyónál, valamint a Jejik folyónál volt, s határosak voltak a kazárokkal és az úgynevezett úzokkal. De ötven évvel ezelőtt az említett úzok a kazárokkal összefogván és hadat indítván a besenyők ellen, felülkerekedtek és kiűzték őket tulajdon földjükről, és azt mind a mai napig az említett úzok foglalják el. A besenyők pedig elmenekülvén szerte jártak, kutatva hely után, ahol megtelepülhetnének, és eljutván a ma birtokukba levő földre, és rábukkanván az ott lakó türkökre, háborúban legyőzték, kiverték és elűzték őket s letelepedvén azon, és urai ennek a földnek, mint mondtuk, mind a mai napig ötvenöt esztendeje.”

Moravcsik Gyula fordítása

DAI 40. c.; 1950, 177.

„Ezután Leon, a Krisztusszerető és dicső császár hívására (a magyarok) átkelven a Dunán és megtámadván Symeont, teljesen legyőzték, és iramukban egészen Preszlavig hatoltak, és bezárván őt Mundraga várába, visszatértek saját földjükre. Abban az időben Liüntika, Árpád fia volt a fejük. Miután azonban Symeon újból kibékült a rómaiak császárával és bátorságban érezte magát, a besenyőkhöz küldött és megegyeztek velük, hogy leverik és megsemmisítik a türköket. És amikor a türkök hadjáratra mentek, a besenyők Symeonnal a türkök ellen jöttek, családjaikat teljesen megsemmisítették, és a földjük őrzésére hátrahagyott türköket gonoszul kiűzték onnan.”

Moravcsik Gyula fordítása

DAI 8. c.; 1950, 57.

„Mi [ti. a magyarok] nem kezdünk ki a besenyőkkel; mert nem bírunk velük harcolni, minthogy nagy ország az, nagyszámú nép és gonosz fickók; többé ilyen beszédet ne mondj nekünk, mert nem kedvünkre való az.”

Moravcsik Gyula fordítása

Regino a honfoglalásról

Regino (845 k.–915) szerzetes, majd prümi és trieri apát Krónika c. évkönyv jellegű művét 908-ban fejezte be. A latin eredeti mérvadó kiadását I. MGH SS I, 543–612. Magyar fordítását I. HKÍF, 194–200, a vonatkozó rész 197.

„A mondott népet [a magyarokat – szerk.] tehát a fent említett vidékekről, saját szállásaikból kiűzték a vele szomszédos népek, akiket besenyőknek hívnak, mivel számban és vitézségben felülmúlták őket, és mivel – mint előrebocsátottuk – az emberek tömegében bővelkedő szülőföld nem volt elegendő az ottlakásra.”

Kordé Zoltán fordítása

al-Maszúdi a 934-es kalandozó hadjáratról

A 10. századi muszlim szerző 943 és 947 között összeállított Murūğ al-dahab (Aranymező) c. munkájának mérvadó kiadását I. Pellat 1965–79, 2, 235–237; magyar fordítását I. HKÍF 52–56.

„A kazárok és az alánok nyugatról négy turk néppel határosak, amelyek közös ősre viszik vissza családfájukat. Részben nomádok, részben letelepültek. Véderejük nagy és igen harciasak. Közülük mindegyiknek [külön] királya van, s területük több napi járóföldre terjed. Országuk területe részben a Meótságig ér. Portyáik során eljutnak egészen Bizáncig és Andalúzia környékéig, győzedelmeskedve az ottani népeken. Békében élnek a kazár királlyal és ugyanúgy az alán fejedelemmel is. Területeik a kazárok országával határosak.

Első törzsük neve b.ğ.n.y, a másodiké, amely ezekkel határos, bağğird. Az utóbbiak mellett egy b.ğ.nāk nevű nép lakik, amely a leg-harciasabb ezek közül a népek közül. Végül egy negyedik nép határos velük, amelynek nük.r.da a neve. Királyaik nomád életet folytatnak.

A hidzsra 320. éve [Kr. u. 932 – szerk.] után, vagy éppen abban az esztendőben, háborúkat viseltek Bizánc ellen. A bizánciaknak országuk határán, abban az irányban, ahol az imént említett négy nép lakik, egy nagy görög városuk van, amelynek neve W.l.n.d.r. E [városnak] nagy lakossága és igen jól védett fekvése van a hegyek és a tenger között. Lakossága védelmül szolgált azon népek ellen, akikről az imént szoltunk, úgyhogy a turkoknak nem volt útjuk Bizánc felé a védelem miatt, amelyet a hegyek, a tenger és ennek a városnak a lakói nyújtottak velük szemben.

Ezek között a turk népek között háborúságok törtek ki azzal az ellentéttel kapcsolatban, amely egy mohamedán kereskedő ügye miatt keletkezett, aki Ardabíl lakói közül származott. Ő ugyanis e népek egyikénél megtelepedett, a másik néphez tartozó személyek részéről pedig sérelmet szenvedett. Mikor ebből ellentét támadt, W.l.n.d.r városának bizánci lakói távollétükben rátörtek szállásaikra, sok gyermeket fogásba hurcoltak, az állatokat pedig elhajtották. Amikor a hír eljutott hozzájuk [a turkokhoz], ők éppen harcban álltak egymással. Ekkor azonban kiegyeztek, és elengedve egymásnak kölcsönösen a vérontásért járó díjat, W.l.n.d.r ellen vonultak. Mintegy 60 ezer lovassal érkeztek oda. Ezt a sereget nagyobb toborzás és csapatösszevonás nélkül állították ki, egyébként 100 ezer lett volna a számuk.

Amikor híruk eljutott Armanoszhoz, aki jelenleg, 332-ben [Kr. u. 943-944 – szerk.] a bizánci császár, az 12 ezer kereszténnyé lett mohamedán lovast küldött ellenük, akik arab módra, lándzsával voltak felfegyverezve az 50 ezer bizáncival együtt. Nyolc nap alatt érték el W.l.n.d.r városát. Tábort ütöttek mögötte, majd felvonultak az ellenséggel [a turkokkal] szemben. A turkok előzőleg már nagy tömeget megölték W.l.n.d.r népéből, a város lakói azonban falaik védelmében kitartottak egészen addig, amíg oda nem érkeztek a segédc csapatok.

Amikor a négy király értesült arról, hogy mennyi megtért keresztény érkezett oda, országaikba küldtek és összegyűjtették a mohamedán kereskedőket, akik messze földről, a kazároktól, Al-Báb-ból, az alánoktól és máshonnan érkeztek hozzájuk és náluk tartózkodtak, továbbá azokat is, akik e négy országban mohamedánná lettek, s akik csak abban az esetben voltak hajlandók hadba vonulni [a turkok oldalán], ha a háború hitetlenek ellen folyt. Mikor azután felsorakoztak a csapatok, és megjelentek a bizánciak élén a megtért keresztények, odaléptek hozzájuk a kereskedők, akik a turkok sorai előtt álltak, és felszólították őket, hogy térjenek át az iszlám vallására, mert ha a turkok védelme alá helyezik magukat, azok vissza fogják telepíteni őket mohamedán területre. Ők azonban vonakodtak megtenni ezt. Ekkor azonnal összecsapott a két sereg, és a kereszténnyé lett mohamedánok és a bizánciak kerültek előnyösebb helyzetbe, minthogy többször annyian voltak, mint a turkok. A seregek éjjel is csatarendben maradtak, a négy király pedig haditanácsot tartott. A besenyők királya ezt mondta: „Bízzátok rám a vezetést holnap korán reggel!” Ebbe bele is egyeztek.

Mikor megvirradt, a besenyő király sok lovasosztagot rendelt a jobb szárny mellé, mindegyik osztag ezer lovast számlált, ugyanígy a bal szárny mellé is. Mikor azután felsorakoztak a csatasorok, a jobb szárny lovasosztagai a bizánciak derékhadára törtek, és nyílzáport zúdítottak rá, miközben átmentek a bal szárnyra. A bal szárny lovasosztagai is felvonultak, és nyílzáport zúdítottak a bizánciak derékhadára, miközben odáig jutottak, ahonnan a jobb szárny lovasosztagai kiindultak. A nyilazás így állandóan folyt, a lovasosztagok pedig forogtak, mint a malomkerék. Maga a turk jobb szárny, középhad és bal szárny azonban nem mozdult. A lovasosztagok tovább folytatták akciójukat ezres csoportokban: azok, akik a turkok jobb szárnya mellett voltak, elkezdték nyilazni a bizánciak bal szárnyát, majd a bizánciak jobb szárnya felé törekedve, állandó nyilazás közben a bizánci derékhadig is eljutottak. Azok a lovasosztagok pedig, amelyek a turkok bal szárnya mellől indultak ki, a bizánci jobb

szárnyat nyilazva haladtak a bizánci bal szárny felé, miközben a derék-hadig is eljutottak. A lovasosztatok a bizánci derékhadnál találkoztak, és a leírt módon váltogatták egymást.

Mikor pedig a kereszténnyé lett mohamedánok és a bizánciak látták, hogy miként bomlanak fel soraik, s hogy hogyan tér rájuk vissza állandóan a nyílzápor, rendezetlen soraikkal támadásba mentek át, s az eddig mozdulatlanul álló turk [fő]sereget rohanták meg. A [turk] lovasság utat is nyitott nekik. Utána azonban egyetlen hatalmas nyílzáporral borították el őket. Ez a nyílzápor lett az oka a bizánciak megfutamodásának: a turkok ugyanis a nyílzápor után rendezett sorokban végrehajtott támadásukkal megszerezték a győzelmet. Az ő soraik ugyanis rendezett állapotban maradtak és nem bomlottak fel. A lovasosztatok jobbról és balról száguldoztak. Előkerültek a kardok is. Elsötétült a láthatár, és sűrűn hangzott a lovasok kiáltása.

A bizánciak és a kereszténnyé lett mohamedánok közül mintegy 60 ezren estek el, úgyhogy a turkok az ő holttesteiken át hágtak fel a város falára. A város elesett, s a kard nem nyugodott benne napokig, népét fogságba vitték. A turkok három nap múlva vonultak ki belőle, Konstantinápoly irányába. Megművelt földek, mezők és tanyák között vonultak át, miközben gyilkoltak, embereket ragadtak el és vittek fogságba.

Konstantinápoly falai alá érve 40 napig táboroztak ott. Közben a nőket és a gyermekeket eladták szövetdarabokból készült ruhákért, valamint brokát- és selyemruhákért. A férfiak között azonban nagy öldöklést vittek végbe, és egyet sem hagytak élve közülük, bár néha leöldösték az asszonyokat és a gyermekeket is. Ezután kiterjesztették portyáikat ezen a vidéken. Portyázó alakulataik egészen a szlávok és a rómaiak országáig hatoltak, azóta pedig már Andalúziáig, a frankok országáig és Galíciáig is eljutnak portyáik során. Az említett turk népek portyái tehát jelenleg Konstantinápolyig és a felsorolt országokig jutnak el...”

Czeglédy Károly fordítása

al-Maszúdi a besenyőkről és magyarokról

A 10. századi muszlim szerző *Kitāb al-tanbīh wa'l-ishrāf* (A figyelemztetés könyve) c. munkájának mérvadó kiadását I. De Goeje 1894, 180–181; magyar fordítását I. HKÍF 57–59.

„A *burğar* s a nomád turkok *al-W.l.nd.rīya* nevű fajtái, akiknek neve a rómaiaknak a Kelettel szomszédos legszélső végéinek *W.l.nd.r* néven ismert városával függ össze; ide tartoznak: *Bağānāk*, *Yağnī*, *Bağğird* és *Nūkabarda*. Ennek az öt themának legnagyobb része fölött 320 [Kr. u. 932 – szerk.] után elhatalmasodtak és ott útve fel sátraikat a Konstantinápoly felől Róma felé vezető utat elállták – ez [az út] mintegy negyven-napi út távolságot tesz ki –, s az ottani megművelt területek legnagyobb részét elpusztították. Portyázásaik egészen Konstantinápolyig értek, úgyhogy jelenleg Konstantinápoly és Róma között az összeköttetés a tengeri utat kivéve megszakadt. A kettő között, a Konstantinápoly közelében elterülő megművelt vidék sok napi járásra terjedt ki.

„A tudományok fajtáinak s az elmúlt idők eseményeinek könyvében” említettük, mi volt az oka annak, hogy a turkok e négy fajtája Keletről elköltözött, miféle háborúk és portyázások voltak közöttük, valamint a *Ġuzzīya*, a *Harluhīya*, a *Kīmākīya* között a *Ġurğān*-tó [Aral-tó] mentén. Ebbe [a tóba] ömlik a *Ġaiḥūn* folyója, valamint *Šāš*, *Fargāna* és *al-Fārāb* vidékének folyója. *Hwārezm* vidékéről *Šāš* vidékei felé és más irányban különböző árukkal megrakott nagy hajók közlekednek rajta, amint ezt jelen könyvünk előző részében előadtuk.”

Kmoskó Mihály fordítása

al-Isztahri a magyar honfoglalás háttéréről

A 10. századi muszlim szerző 930 és 933 között állította össze földrajzi művét. Mérvadó kiadását l. de Goeje 1870, 10; magyar fordítását l. HKÍF 49–50.

„A turkok egyik törzse országától elszakadva a *hazar*-ok s a *rūm* között elterülő vidéken telepedett le. Ezek neve a *baġanākīya*. E tartózkodási helyük nem régóta a szállásuk, ezt ugyanis megrohanták s ott letelepedtek.”

Kmoskó Mihály fordítása

A Ĥudūd al-‘Ālam a besenyőkről

A 10. században írt ismeretlen szerzőjű perzsa mű mérvadó kiadását l. Minorsky 1937, 101; magyar fordítását l. HKÍF 43.

„A hazar besenyők országa

Tőle keletre van a kazárok hegye; tőle délre az alánok vannak; tőle nyugatra a Gurz-tenger van; tőle északra m.rwāt-ok vannak. Ez a csoport régen a turk besenyők közé tartozott. Ide jöttek, és ezt az országot erővel elfoglalták és ott letelepedtek.”

Zimonyi István fordítása

**A Képes krónika a magyarok áthaladásáról
a besenyők és kunok országán**

A 14. századi krónikakompozíció része az 1358-ban összeállított Képes krónika. A 14. századi krónikakompozícióval nagyrészt megegyező Képes krónika hasonmás kiadását I. Képes krónika 1964. A krónikakompozíció mérvadó kiadását I. SRH I, 239–505. A magyar fordítását I. KK.

Képes krónika 26. c.; 1986, 41–42.

„Áthaladtak a bessusok, a fehér kumánok országán, Susdalián és a Kyonak nevezett városon, azután átkeltek a havasokon és egy olyan tartományba érkeztek, ahol rengeteg sast láttak; és e sasok miatt nem maradhattak ott, mert a sasok – mint a legyek – szálltak le a fákról és föl-zabálták barmaikat meg lovaikat. Mert az isten úgy akarta, hogy mihamarább menjenek le Hungáriába.”

Bellus Ibolya fordítása

Anonymus a besenyő eredetű Tomaj nemzetségről

A 12–13. század fordulóján élt névtelen jegyző 1210 táján írta Gesta Hunga[ro]rum („A magyarok története) című művét. Hasonmás kiadása Pais 1977; mérvadó szövegkiadása SRH I, 33–117; magyar fordítása Pais 1977, a vonatkozó rész 132–133.

„Ugyanekkor a besenyők földjéről jött egy vezéri nemzetségből való vitéz. Neve Tanuzaba volt: Örkénd apja, kitől a Tomaj-nemzetség származik. Neki Taksony vezér lakóföldet a kemeji részeken adott a Tiszáig, ahol Abád-rév van. Ez a Tanuzaba egészen Taksony vezér unokájának, Szent István királynak az idejéig élt. S midőn Boldog István király az élet ígéit hirdette és a magyarokat keresztelte, akkor Tanuzaba, ki hitben hiú volt, keresztény lenni átalott; így hát temetkezett élve feleségével az Abád-révbe, hogy a kereszttségben ő meg a felesége ne éljen a Krisztussal örökre. Ám a fia, Örkénd, mint keresztény, Krisztussal együtt él mindörökké.”

Pais Dezső fordítása

Szkülitész az arkadiopoliszi csatáról (970)

A 11. század második felében élő Ióánnész Szkülitész Szünposzisz hisztorion c. művének vonatkozó részének görög szövegét és magyar kiadását I. ÁMTBF 86–87.

„De az oroszok és ezek vezére, Szvjatoszlav, mihelyt értesültek a római hadsereg átkeléséről, a már rabigába ejtett bolgárokkal együttműködve, szövetségeseikként magukhoz vették a besenyőket és a nyugaton, Pannoniában megtelepedett türköket, s összesen háromszáznyolcezerre rúgó, minden tekintetben harcképes sereget gyűjtven össze, átkeltek a Balkán hegységen, és miután tábornoktöttek Arkadiupolis falainak közelében, és ott várták a háborús összecsapást, egész Thrákiát felégették, és kifosztották. ... A barbárok három részre voltak osztva (ugyanis a bolgárok és oroszok tették ki az első részt, a türkök önmagukban külön voltak, a besenyők hasonlóképpen). Odaérkezvén és véletlenül a besenyőkbe ütköztvén Ioannes, harcba bocsájtkozok velük, s ahogyan megparancsolták neki, menekülést színlel, a visszavonulást lassan hajtva végre. A besenyők üldözöbe vették, megbontván saját hadsorukat, hogy azonnal megsemmisítsék a menekülőket. Ezek majd hadrendben menekülve, majd pedig megfordulva és szembeszállva a lesben álló csapatok felé igyekeztek. Amint pedig ezek közé értek, akkor eleresztve a gyepelöt, teljes erejükből kezdtek menekülni, a besenyők meg szétoszolván rendetlenül üldözték őket. Amikor a magistros az egész sereggel együtt hirtelen megjelent, a váratlan látványtól megdöbbenve felhagytak az üldözéssel. Ám nem gondoltak a menekülésre, hanem helyben maradtak, hogy fogadják, ha valaki rájuk támad. Amikor a magistrosszal levő csapat nagy lendülettel nekik rontott, s hátulról szép rendben és hadsorban a sereg többi része közeledett, a skythák derekabbja mindjárt elhullott. S amint a mélységben a sereg kettévált, a besenyők a lesben álló csapatok középeré kerültek, miközben a szárnyak találkoztak egymással és a bekerítést befejezték. Azok rövid ideig ellenálltak, aztán megtörttek, s szinte mind kardélre jutott.”

Moravcsik Gyula fordítása

Szent István legendái a besenyő támadásról

A Könyves Kálmán (1095–1116) idején keletkezett Szent István király nagyobbik legendájának mérvadó kiadását I. SRH II, 377–392; magyar fordítását ÁKLI I, 17–27, a vonatkozó rész 24–25.

„Ez történt boldog Istvánnal is. Egy éjszaka ugyanis valamely titkos sugallattól hirtelen felriasztva megparancsolta, hogy egy futár egy nap és egy éj alatt siessen az erdélyi Fehérvárra, és tereljen minden földéken lakót a városok falaihoz oly gyorsan, amint lehet. Mert előre megmondta, hogy itt teremnek a keresztények ellenségei, vagyis a besenyők, akik akkor a magyarokat fenyegették, és fel fogják dúlni földjeiket. Alig teljesítette a követ a király parancsát, itt is volt már a besenyők váratlan csapása; gyújtogatással és fosztogatással mindent elpusztítottak, de Isten kinyilatkoztatása révén a boldog férfi érdemeiért az emberi lelkek a falak menedékében megmenekültek.”

Kurcz Ágnes fordítása

Az ugyancsak Könyves Kálmán korában összeállított kis legenda mérvadó kiadását I. SRH II, 393–400; magyar fordítását ÁKLI I, 11–17.

„Miután nevének híre eljutott az egész világ fülébe, és a szájából szóló ítéletek általános elismeréssel mindenütt híressé váltak, hatvan férfi a besenyők közül, akiket fentebb említettem, minden felszerelésével, nevezetesen rengeteg arannyal, ezüsttel és az ékességek sokféle fajtájával megrakott szekereken elhagyva a bolgárok vidékét, Pannónia határai felé közeledett. De sokan a szolgák közül, kiknek lelke hajlik a bűnre, akár a viasz, a fenekedés fáklyájától fellobbantva elébük mentek, karddal levágtak egyeseket, a többieknek elrabolták mindenüket, és kifosztva, félholtan otthagyták őket. Ezek a király ítéletére tartogatva, ami történt és amit elszenvedtek, folytatták a megkezdett utat, egyenesen hozzá siettek és lába elé borultak. Láttukra így szólt: „Mi az oka bajotoknak?” „Uram – felelték –, mi, a te szolgáid semmi rosszat nem forralva, ítéleted tudományát jöttünk meghallgatni, és egyesek – bár okot nem adtunk rá – elragadták mindannyiunktól a magunkkal hozott vagyont. Ezenkívül, akit elkaptak, lemészárolták, és mi épp hogy életben maradva eljöttünk, hogy ezt hírül adjuk.” A király, amilyen okos lelkű volt, sem

tekintetével, sem szavával nem fenyegetőzött, hanem tartóztatva magát – ahogy írva van: „mégét a bölcs végül is lecsillapítja” –, tüstént elküldött azért a hadnagyért, aki alatt a vendégpusztítók katonáskodtak, s elrendelte, hogy meghatározott napon állítsák színe elé valamennyiüket. Úgy lett, ahogy parancsolta, és vallatni elébe vitték őket. Így szólt hozzájuk: „Miért hágtátok által az Istentől rendelt törvényt? Miért nem ismertek irgalmat, és ártatlan embereket miért büntettetek? Mert nem azokat kell sújtani, akik a törvényt hallgatják, hanem akik áthágják. Ahogy ti cselekedtetek, úgy cselekszik ma az Úr is színem előtt veletek.” Miután ítéletüket elnyerték, valamennyit elvezették, és az ország minden táján az utak mentén kettesével felakasztva elvesztették. Ezzel akarta hát megértetni, hogy aki nem nyugszik meg az Úr által meghirdetett igazságos törvényben, az így jár. Hallották a föld lakói az ítéletet, mellyel a király intézkedett, és megrettentek.

Kurcz Ágnes fordítása

A Képes krónika a besenyők 1071-es támadásáról

Képes krónika 104–105. c.; 1986, 134–137

„A biszenusok Hungariába jövelele

A kunok bejövelele utáni harmadik évben történt, hogy a biszenusok Alba Bulgarica érintésével átúsztattak a Zaua folyón Buziás mezejére; rengeteg foglyot, zsákmányt raboltak és hurcoltak haza. A király és a herceg pedig árulással vádolták Alba Bulgaricát, mert a békét megszegve, önként átengedte a rabló bessusokat Hungaria kifosztására. Mozdosítván tehát seregeiket Zalankemennél gyülekeztek, itt tanácskoztak és úgy határoztak, hogy az áruló Albát körül kell zárni és meg kell ostromolni. Innen továbbindultak és a Zaua folyó mellett Nandorfeirwar irányába mentek le. „Jött a parancs” a királytól és a hercegtől, hogy az egész magyar sereg mihamarább keljen át a Zaua folyón Bulgáriába. A görögök és bulgárok sajkáikon odaevezve, gépezeteikkel kénes tüzet fújtak a magyarok hajóira és a vízen gyújtották fel azokat. A magyarok azonban hajóik sokaságával, amellyel ellepték a folyót, legyőzték a tűzokádó görögöket. Miután a görögök és a bulgárok elmenekültek, a magyarok átkeltek és elfoglalták a bulgárok határait.

A király és a herceg hétfőn átkelt a Zauán, másnap reggel elrendezte a csatasorokat és teljes létszámú hadseregével – amely úgy állott föl, hogy pajzs pajzsot ért – ostromgyűrűbe fogta a várost. A görögök és a bulgárok féltek az ostrom következményeként őket fenyegető veszélytől, ezért titokban küldött követek útján megkérték a biszenusokat, hogy bátran jöjjenek a megsegítésükre, mivel nem a király, nem is a herceg vette ostrom alá a várost, hanem csak Vid ispán támadt rájuk bácsi vitézeivel. Az álnok szavaiktól megtévesztett bessusok sietve segítségükre is jöttek, és éhesen a zsákmányra – amelynek megszerzését Vyd ispán legyőzésétől remélték – hevesen a suproniak csapatára törtek, amelynek Jan ispán volt a vezetője. Ő azonban a suproniakkal vitézül és bátran visszaverte a bessusok támadását, sokukat „kardélre” hányta, a megmaradtakat pedig fogságba hajtotta. A biszenusok Kazar nevű vezére kevesedmagával futásnak eredt, így is csak nagy nehezen menekült meg a magyarok kezétől.

A király és a herceg méltó köszönetet mondott és bőkezű királyi ajándékokkal halmozta el ezt a Jan vitézt, aki sok ezer biszenust úgy zúzott szét, akár a simára csiszolt drágakő a cserépedényeket, még mielőtt a király és a herceg a reggeli mellől fölkelne volna seregével.

A király, valamint Geysa és László herceg egy sziklára ült le, amely közel volt a városhoz, a magyarok pedig elkezdték bemutatni nekik a biszenus foglyokat, a megöltek fejét, a lovakat meg a zsákmányt, és nem tudták befejezni ezt szerda reggeltől naplementéig. Azért tették ezt, hogy a körülzárt görögök és bulgárok – látván, milyen kegyetlenül lekaszabolták a magyarok a biszenusokat, akikben reménykedtek – megrémüljenek és megadják magukat városukkal együtt a királynak és a hercegeknek.”

Bellus Ibolya fordítása

A Képes krónika a besenyők és Salamon ex-király közötti összecsapásáról

Képes krónika 125. c.; 1986, 156–157.

„Ekkor a biszenusok közös akarattal arra kérték Geysa királyt, hogy ajándékozza meg őket szabadsággal, s akkor ők teljesen megfélemezik Salamon király támadását, úgyhogy ki sem mer jönni Musunból és Posonból Hungaria zaklatására. Geysa király pedig megígérte, hogy teljesíti

kérésüket, ha ők is beváltják, amit ígértek. A biszenusok tehát Zultan nevű vezérével együtt Salamon király ellen lovagoltak. Salamon király pedig a teutonok örgrófját hívta segítségül, pénzt ígérve neki. Mikor a biszenusok ellen felvonult az örgróf, és meglátta félelmetes és rettentő külsejüket, megijedt. Különösen azért, mert eszébe jutott, milyen nyomorultul pusztultak el a magyarok kezétől Willermus, Poth meg Marcard vezérek. És képmutatóan azt mondta a királynak, hogy nagyobbíti időben nem bocsátkozhatnak ütközetbe. De csak ütközzék meg a király, ha akar, és ha a biszenusok bizonyulnának erősebbnek, ő maga is habozás nélkül a király segítségére siet. Fel is vonult seregestül Bachy hegyére és innen nézte a harcolók összecsapását. Amikor pedig összecsapásra került volna a sor, a biszenusok megfutamodtak Salamon előtt, „mint ahogy a viasz elolvad a tűztől”; sokan elestek közülük, mások a Ferteu-tóba merültek s csak kevesen menekültek meg Zultannal együtt. Miután így legyőzték a biszenusokat, az örgróf kérte a pénzt Salamontól, de az nem adott neki semmit. És még meg is fenyegette őt, hogy bevádolja a császárnál, mert félelmében még mutatkozni sem mert a hitvány biszenusok előtt. Az említett örgróf, név szerint Hernuh, haragjában Salamonra akart támadni, de félt a császártól, engedett, és szomorúan visszatért hazájába.”

Bellus Ibolya fordítása

A Képes krónika az 1116-os Olsava menti csatáról

Képes krónika 153. c.; 1986, 192.

„Az ország úgy határozott, hogy István király tárgyaljon a csehek hercegével. Amikor Hungaria határára ért, az Orsova folyóhoz, a cseh herceg elébe jött, de köztük volt a folyó. Volt egy Solt nevű ember, akinek mindig aljas gondolatai voltak, aljassága miatt üzték ki Hungariából; ez ott volt akkor a csehekkel. Mielőtt azonban a király tárgyalt volna a herceggel, Solt titkon követet küldött a királyhoz, mondván: „Hű vagyok az én uramhoz, és jelentem neki, amit a csehekről tudok. Mihelyt tárgyalni fog a herceggel, a herceg elfogja őt, mert hallotta, hogy embereid fegyvertelenül jöttek ide.” Ugyanez a követ visszatérve azt mondta a hercegnek: „Mihelyt tárgyalni fogsz a királlyal, a király elfog téged. Inkább fegyverezd fel embereidet, és úgy várjanak a táborban.”

A csehek pedig – mint dühöngő és részeges emberek – úgy tettek, ahogy Solt ajánlotta. Ő egy másik követet is küldött a királyhoz, mondván: „Küldjön a király íjászokat a herceg tábora köré, hogy azok ne nyargalhassanak sebtiben az ő táborához.”

A király pedig, amilyen meggondolatlan volt, úgy tett, amint Solt mondta, embereivel nem is tanácskozott. Amikor látták a csehek, hogy íjászok jönnek, kételkedés nélkül azt hitték, igaz, amit hallottak. Rátámadtak tehát az íjászokra. A hitvány biszenusok és székelyek egészen a király táboráig futottak, anélkül, hogy sebet kaptak volna.”

Bellus Ibolya fordítása

A Képes Krónika a Bizánci Birodalomból

II. Istvánhoz menekülő „kunokról”

Képes Krónika 159. c.; 1986, 197.

„István király akkoriban a kelleténél jobban kedvelte a kunokat. Ezeknek Tatár nevezetű vezére, aki a császár vérfürdője elől néhány társával a királyhoz menekült, a király társaságában töltötte idejét. A király vérhasba esett. A kunok pedig, akik a király engedékenysége folytán hozzászórtak a gonoszságokhoz, akkor is ugyanúgy kegyetlenkedtek a magyarokkal. Amikor a magyar falusiak meghallották, hogy a király halálán van, megölték a javaikat fosztogató kunokat. Tatár, a kunok vezére panaszt tett a királynál embereinek legyilkolása miatt.

A király úgy érezte, egy kissé enyhült a betegsége. És amikor látta a könnyező Tatárt meg a többi jajgató kunt körös-körül – mivel nagyon szerette őket –, felhördült, és ezt mondta: „Ha újra egészséges leszek, minden egyes emberért, akit megöltek közületek, tízet fogok megöletni. Az én életem miatt pedig ne aggódjatok, mert már meggyógyultam.” E szavakkal kezét a kunok felé nyújtotta. Azok hanyatt-homlok rohantak, hogy megcsókolják a kezét, és szoros öleléseikkel kimerítették a királyt. Így visszaesett betegségébe, és eltávozott e világból. Amikor halálán volt, lemondván a királyságról szerzetesi ruhát öltött – uralkodásának tizennyolcadik évében Váradon temették el.”

Bellus Ibolya fordítása

**A Képes krónika II. Géza (1141–1162) seregében a II. (Jasomirgott)
Henrik bajor herceg és osztrák őrgróf ellen harcoló besenyőkről
(1146)**

Képes krónika 165. c.; 1986, 206.

„És amikor már közel járt, egy Guncel nevű tolmács, aki mind a két nyelvet jól ismerte, hírül adta a királynak, hogy közeledik a teutonok serege. És azt mondta, ez a legjobb alkalom, hogy a király rájuk rontson, mert kevesen vannak, és nem jött el mindenki, akit segítségül hívtak. Ekkor a király egész hadseregével együtt ellenük sietett, Hungaria határain túlra. A teutonok pedig – mint az óriások – mereven ültek magas, jó lovaikon, gögösen és szemtelenül csúfolódva támadtak a magyarokra, hogy gyalázódásaikkal félelmet keltsenek bennük. Velük szemben a magyarok is felvonultak a csatára, felhangzott a kürtszó, harsogott a trombita, az Úrhoz kiáltottak, „a kiáltó harcosok lármája az égig hatolt”, és megkezdődött a csata. A gaz biszenusok és a hitvány székelyek valamennyien egyszerre futamodtak meg, mint a juhok a farkasok elöl, pedig szokás szerint a magyar csapatok előtt jártak. És ekkor, mielőtt a magyarok ütközetbe kezdtek volna, néhány magyar csapat is megrémült a teutonok dühétől. Az összecsapás elején a teutonok erősebbek voltak a magyaroknál; mert – mint az eretnekek – mindig heveskednek az elején, a végén pedig lelohadnak.”

Bellus Ibolya fordítása

Úzokkal kapcsolatba hozott tudósítások

A Képes krónika a „kunok” 1068-as támadásáról

Képes krónika 102–103. c.; 1986, 131–134.

„Ezután a pogány kunok – áttörvén a határerődítéseket – a Meses-kapu felső részénél betörték Hungariába, és miután kegyetlenül kirabolták az egész Nyirvidéket Byhor váráig, számtalan férfit, nőt és állatot vittek magukkal, majd váratlanul átkelve a Lapus patakon és a Zomus

folyón, visszahúzódtak. Salamon király tehát és Geysa herceg fivérével, Lászlóval együtt mozgósítván a sereget, nagy sebesen siettek, átkeltek a Meses-kapun, és még mielőtt a kunok átjutottak volna a hegyeken, Dobuka városába értek; itt csaknem egy egész héten át várták a pogányok érkezését. Az egyik őr, a Novum Castrumból való Fanciska csü-törtökön értesítette a királyt és a hercegeket, hogy közeledik a kunok serege. A király és a hercegek seregükkel gyorsan odalovagoltak és azon az éjszakán a kunok közelében szálltak meg. Pénteken kora hajnalban felkeltek, az oltáriszentség vételével mindannyian megerősítették magukat, és rendezett sorokban a pogányok elleni összecsapásra indultak. Amikor ezt meglátta a pogány katonaság Osul nevű parancsnoka, Gyula kun vezér szerviense, amilyen felfuvalkodott és öntelt volt, így szólt embereihez: „Menjenek csak, ifjak, a nyúl szívű magyarok ellen és játszva küzdjenek meg velük!” Azt hitte ugyanis, hogy senki sem mer velük szembeszállni. A pogányok pedig a magyarok ellen vonulván látták azok rémítő seregét, és sürgősen jelentették vezérüknek, Osulnak. Ő sietve összeszedte a felfogadott kun csapatokat és egy nagyon magas hegy tetejére húzódott abban a meggyőződésben, hogy ez nagyon jó védelmül szolgál majd neki. Nagyon nehezen lehet ugyanis megmászni ezt a hegyet, amelyet az ott lakók Kyrieleysnek neveznek. Az egész magyar sereg azonban ugyanennek a hegynek a lábánál gyűlt össze. Salamon király katonái mind egyforma fehér gyolcsból készült zászlót vittek. A pogányok már elrendeződtek a hegytetőn, bátrabb és vakmerőbb íjászaik pedig leereszkedtek a hegy lejtőjének a közepéig, hogy a magyarokat meggátolják a feljutásban. Sűrű nyílzáporral árasztották el a király és a herceg seregének csapatait. Néhány jeles magyar vitéz rárontott ezekre az íjászokra és sokukat megölte a hegyoldalban; csak nagyon kevésnek sikerült nagy nehézségek árán feljutni társaikhoz, lovukat íjakkal csapkodva. Salamon király pedig szenvedélyes harci dühében kiáltozva csapatával a legmeredekebb oldalon szinte kúszva hatolt föl a pogányokhoz, akik sűrű nyílzáporral árasztották el őt. Geysa herceg, aki mindig óvatos volt, az enyhébb emelkedőn hágva föl, nyilazva rontott a kunokra. Testvére, László, az első támadáskor négyet megölt a legvitézebb pogányok közül, az ötödik súlyosan megsebesítette őt nyilával, de ezt nyomban meg is ölte. Az isteni irgalom azután gyorsan begyógyította ezt a sebet. A pogányok szégyenletesen megfutottak az őket irtóztatós halállal fenyegető magyarok elől. A magyarok azonban még gyorsabban üldözték őket, s éles, szomjazó kardjaikat a kunok vérével részegítették. A frissen borotvált kumán fejeket úgy hasogatták le kardcsapásaikkal, akár az éretlen tököket.

Végül Boldog László herceg megpillantott egy pogányt, aki lova hátán egy szép magyar leányt hurcolt magával. Szent László herceg tehát azt gondolta, hogy az a váradi püspök leánya, és bár súlyosan meg volt sebesülve, mégis gyorsan üldözőbe vette lova hátán, amelyet Zugnak hívott. Már-már elérte és lándzsájával csaknem le is szúrta, de mégsem sikerült neki, mert sem az ő lova nem vágatott gyorsabban, sem amazé nem maradt le egy kicsit sem, hanem körülbelül karnyújtásnyi távolság volt lándzsája és a kun háta között. Odakiáltott hát Szent László herceg a leánynak, és ezt mondta: „Szép húgom, ragadd meg a kunt az övénel, és vesd magad a földre!” Az meg is tette. Amikor Boldog László herceg távolról a földön fekvőre szegezte a lándzsáját és meg akarta ölni, nagyon kérte őt a leány, hogy ne ölje meg, hanem bocsássa el. Ebből is láthatjuk, hogy nincs hit az asszonyokban, mert feltételezhetően kéjvágyból akarta őt megszabadítani. A szent herceg azután sokáig birkózva vele megölte, átvágván az inat. Ám az a leány nem a püspök lánya volt. A király és a dicső hercegek tehát, miután szinte az összes pogányokat megölték és az összes keresztényt kiszabadították a fogságból, egész Hungaria szerencsés seregével együtt örvendezve a diadalmas győzelemnek, hazatértek. „Nagy lett” hát „az öröm” egész Hungariában, „himnuszokkal és imádságokkal áldották az istent”, aki győzelemmel ajándékozta meg őket.”

Bellus Ibolya fordítása

A Képes krónika Salamon ex-király és Kutesk szövetségéről

Képes krónika 134–135. c.; 1986, 168–169.

„Miután Salamon kiszabadult a börtönből, Szent István király és Boldog Imre hitvalló testének felemelése alkalmával néhány napig a király mellett volt, de azután elmenekült és a kunok vezéréhez ment, akit Kutesknek hívtak. Megesküdött neki, hogy az erdélyi tartományt tulajdonába adja és a leányát feleségül veszi, ha megsegíti László ellen. Kutesk vezér pedig a hiú reménytől vezetve nagyszámú kunnal megtámadta Hungariát, és egészen Ung és Borsua várak vidékéig jutott el. Ezt hallván László király rájuk rontott, megsemmisültek a színe előtt, és sok ezer kun hullott el „kardélre” hányva. Salamon király pedig Kuteskkel együtt futva úgy menekült, mint tépett tollú kacsák a keselyű karmai közül. László király tehát zsákmányt szedett tőlük, és „himnuszokkal meg magasztalásokkal áldották” az Urat, aki dicsőséges győzelmet adott nekik. Azután

ugyanitt templomot is építtetett a mindenható Isten tiszteletére, meg a győzelem emlékére, mert azt Isten segítségével nyerte el. Salamon király pedig a rabló kunokkal betört Bulgáriába és Görögország határvidékeire, de a görög császár serege irgalmatlanul tönkverte őket, és csak nagyon kevesen menekültek meg közülük.

Amikor ugyanis a kunok meglátták a páncélosok nagy sokaságát, nagyon megijedtek és sietni kezdtek, hogy átkelhessenek a Dunán, mielőtt az ellenség körülzárja őket. Minthogy ezeknek nem volt páncéljuk, könnyebbek lévén gyorsabban haladhattak. Salamon és emberei meg a többi páncélos csak lassabban követték előresiető társaikat, mert fegyverzetük súlya akadályozta őket. Tél volt, sűrűn havazott, tele lett a szemük hóval, és a sűrű hófúvásban nem láthatták társaikat, akik előresiettek. Eltévedvén bolyongtak hát a pusztaságban. De az ellenség is a sarkukban volt és üldözte őket. Eljutottak egy üres és elhagyatott várhoz, bementek és ott maradtak egész nap meg egész éjszaka is. Az ellenség pedig mindenfelől körülvette a várat. Az ostromlottak látták, hogy éhen fognak veszni, és inkább azt választották, hogy harcolva halnak meg, mintsem éhen pusztuljanak. Kora hajnalban kimentek hát az ellenségre, s elpusztítóikkal együtt pusztultak el; és sokan elesetek azok közül is, akik őket pusztították.”

Bellus Ibolya fordítása

Kunok

A Képes krónika a Magyar Királyság elleni kun támadásokról (1091)

Képes krónika 137. c.; 1986, 170–172.

„Ezután egy Copulch nevű kun, Krul fia tört be erős seregével Hungáriába, hogy meghódítsa. Végigrabolta az Erdőntúli országot és magával vitte a zsákmányt. Erdély földjét végigpusztítva átkelt, és Byhorba ment; néhány napig az Umsoer folyó vidékén tartózkodott. azután Thocoydnál átkelt a Tiszán és seregét három csapatra osztotta. Két csapatot a Homok

feldúlására szánt, egyet pedig a Tisza környékének a kifosztására küldött. Fosztogatva és zsákmányt szerezve elérkeztek tömérdek zsákmánnyal arra a helyre, amelyet Becheynek mondanak, és elhatározták, hogy hazatérnek. Azt mondogatták: „Hadakozva jöttünk, most térjünk vissza vadászgatva.” Annyi zsákmányuk volt Hungariából, amennyit még soha egy nép sem szerzett. A nemesek feleségét és fiait is magukkal hurcolták fogságba.

László király pedig embereivel Sclauoniában volt. Amikor visszatérésekor mindezt hírül vitték neki, amilyen gyorsan csak tudott, hazatért és vitézeivel sebesen utánuk lovagolt. A Temes folyó környékén talált rájuk. Azok azt hitték, hogy már teljesen megszabadultak, és szívesebben vadászgattak, mintsem háborúztak.

László király pedig ezt mondta vitézeinek: „Jobb nekem veletek meghalni, mint feleségeiteket és fiaitokat fogságban látni.” Így szólván könnyekre fakadt és vörös zászlója alatt elsőnek támadt a kunok táborára. „Az Úr felmorzsolta” a kunokat a magyarok színe előtt. László király így kiáltott vitézeihez: „Ne öljük meg ezeket az embereket, fogjuk el őket, és ha megtérnek, maradjanak életben.” Kopulch és a főemberek meghaltak, a többiek legnagyobb részét fogságba estek, s egy Escembu nevű szerviens kivételével senki sem menekült meg közülük. A király pedig összes emberével hálát adott a nagy győzelemért a mindenható Istennek, aki kiragadta őket ellenségeik kezéből; és azt a folyót a pogányok miatt Pagantinak nevezte el, és ez a neve mind a mai napig.

Amikor a kunok meghallották ezt a megmenekült szervienstől, nagyon elszomorodtak, és esküvel fogadták, hogy a Kopulchon esett sérelmet megbosszulják. Követeket küldtek a királyhoz, és dőlyfös, gyalázkodó szavakkal felszólították, hogy bocsássa szabadon a foglyokat; gúnyolták a királyt és kitűzték a napot is, amikor betörnek Hungariába. Amikor ezt meghallotta a király, elmosolyodott, és azon a napon, amikor a kunok Hungariába akartak jönni, eljűk vágatott, mert féltette Hungariát a pusztítástól. És egy szombaton, kora reggel a Duna mellett megtámadta a kunokat. Az első rohamban ledöfte a kunok Akus nevű vezérét, és Cusem, akiről a király azt hitte, hogy hűtlen hozzá, hűségesen és vitézül szolgálta őt ezen a napon. „Felmorzsolta az Úr” a kunokat a magyarok színe előtt, és a király győztesen tért haza.”

Bellus Ibolya fordítása

A Képes krónika Könyves Kálmán magyar király 1099-ben a Rusz földre vezetett hadjáratáról

Képes krónika 145. c.; 1986, 181–183.

„A király ezután Rusciát támadta meg, és a ruténok fejedelemszonya, név szerint Lanca, a király özvegye a király elé ment, és lábához borulva könnyek között kérte a királyt, ne veszejtse el népét. Minthogy a király oda se hallgatott, még sürgetőbb kérésekkel ostromolta, erre a király belerúgott és eltaszította magától, mondván: „Nem illő dolog asszonyi sírással bemocskolni a királyi felséget.” A fejedelemszony jajgatva fordult vissza, és a mindenható Isten segítségét kérte.

Könyörgésére nagyon sok kun jött Mircoddal a ruténok segítségére. Még éjszaka felkerekedtek, kora reggel rajtaütöttek a király táborán, tönkrevették és kegyetlenül megsemmisítették. Hungaria nemesei pedig közrefogták a királyt, és mindenfelől megvívhatatlan falként álltak a király oldalán. A kunok pedig üldözőbe vették Euzem ispánt az Almási nemzetségből, ezt a vitézt és serény férfit, és megölték őt is, meg mindazokat, akik vele voltak. Ugyanígy Cuppan meg Lőrinc püspököket, és sok más vitéz harcost is megöltek nyilaikkal átdöfve. Egy Monoch nevű kun hevesen üldözőbe vette a magyarokat. Máté, a király derék vitéze el akarta őt fogni, és rárohant. De amaz menekülés közben hátrafelé nyilazott, és átlötte Máté lábát; ha sok bajtársa nem fedezte volna egymáshoz illesztett pajzzsal, nem kerülte volna el a halált.

Ekkor Péter fordult Monoch ellen; s bár ő Péterre is rányilazott, nem találta el nyilával, és amíg egy másik nyilat vett elő, Péter átdöfte Monoch oldalát, és fogolyként élve hurcolta a király elé. Iula ispán a lábán sebesült meg, de akkor még megmenekült; Hungariában azonban belehalt ebbe a sebesülésbe.

A király és minden embere gyorsan futva érkezett meg Hungariába. A király kincseit pedig, és mindazokat, akik nem tudtak gyorsan elmenekülni, elragadták a kunok. Olyan nagy vereség volt ez, hogy ritkán szenvedtek ekkora vereséget a magyarok. Akik pedig a magyarok közül az erdőkben találtak menedéket, éhségükben a csizmájukat is megsütötték és megették. Mit mondjak még? Akkora volt ott a veszedelem, hogy el sem mondható.”

Bellus Ibolya fordítása

**A Poveszty vremennih let Könyves Kálmán magyar király
Ruszföldre vezetett hadjáratáról (1099)**

**A 11–12. században lejegyzett ó-keletiszláv forrás mérvadó kiadását
I. Lihačev 1950; magyar fordítását Balogh–Kovács 2015, 202–203.**

„A 6605. (1097.) évben. [...] Jaroszlavot pedig elküldte a magyarokhoz (v Ugry), hogy segítségül hívja a magyarokat Volodar ellen. Ő maga meg Kijevbe ment. Jaroszlav, Szvjatopolk fia meg is érkezett a magyarokkal, és Koloman király és 2 püspök a Vagr mentén (po Vagru) Peremisl (Peremyšl) környékén táborozott le. Volodar azonban bezárkózott a városba. Mivel David abban az időben tért vissza Ljahföldről (iz Ljachov), hitvesét Volodarnál hagyta, maga pedig elment a polovecekhez (v Polovcě). És Bonyak fogadta őt, és innen David visszajött, majd mindketten a magyarok ellen vonultak. Útközben éjszakára letáboroztak. Éjfélkor Bonyak felkelt, eltávolodott a tábortól, farkas módon üvölténi kezdett. Előbb egy, azután sok farkas üvöltéssel válaszolt vissza. Mikor Bonyak visszatért, azt mondta Davidnak, hogy „holnap legyőzzük a magyarokat”. Reggel Bonyak harci rendbe állította seregét. Davidnak 100 harcosa volt, neki meg 300. Ezeket 3 egységre osztotta, és megtámadta a magyarokat. Altunopát előreküldte 50 emberrel, Davidot pedig a harci zászló alá állította, maga pedig harcosait 2 felé osztotta: 50-50 embert állított mindkét oldalra. A magyarok több sorba rendeződve álltak fel, mivel szám szerint 100 ezren voltak. Altunopa az első sorhoz vágatott, nyilzáporral árasztotta el a magyarokat, majd elszáguldott előlük. Azok meg üldözőbe vették, és vágatás közben Bonyak mellett száguldottak el, aki utánuk vetette magát, hátulról kaszabolva őket. Altunopa ekkor visszafordult, és nem engedte visszafelé a magyarokat, és így tömegével gyilkolva őket, egy csomóba szorították őket össze. Bonyak ekkor háromfelé osztotta seregét, és a csomóba terelt magyarokat úgy verte, mint sólyom a csókákat. És a magyarok megfutamodtak. Sokan a Vagrba (v Vjagru), mások meg a Szanba (v Sanu) fulladtak. A többiek a Szan mentén egymást taposva felmenekültek a hegybe. És 2 napig üldözték és kaszabolták Kálmán seregét. Itt ölték meg a magyarok püspökét, Kupánt, és sok-sok főurukat, hiszen azt beszélték, hogy 40 ezren estek el közülük.”

Ferincz István fordítása

A Képes Krónika II. Géza Ruszfüldre vezetett hadjáratáról (1151)

Képes krónika 167. c.; 1986, 211.

„Ezután Geysa király hercegeket megillető jövedelmet adott fivérének, Lászlónak és Istvánnak, és hadat vezetett Rusciába, Lodomerius fejedelem ellen, hogy megbosszulja a sógorán, Minosloyn esett sérelmet, aki miatt már korábban is küldött hadsereget, amelyet a ruténok és a kunok megverték.”

Bellus Ibolya fordítása

A Halics-volhíniai évkönyv II. András hadjáratáról a Ruszba (1205)

E hadjárat leírásakor jelenik meg először az 1239-ben a Magyar Királyságba menekülő kun vezér, Kötöny neve. Az alábbi részlet az ó-keletiszláv forrás, a gestajellegű halics-volhíniai évkönyvből származik, ami az 1425-ben összeszerkesztett Ipatyij-évkönyvben maradt fent. Az eredetét l. PSRL II, 717–718, a magyar fordítását az eredeti szöveggel együtt l. Hodinka 1916, 304–307.

„**1202** (717. 1.) Rurik sok polovcot és orosz gyűjtven, eljött Halics ellen, kilépvén a szeretből, melybe Romántól való félelmében lépett volt. És eljövén Halics ellen, a halicsi és a volodimeri bojárok találkozott vele Mikulinnál, a Seret folyó mellett. Egész nap verekedvén a Seret folyónál, sokan megsebesültek és nem bírván megállani, visszatértek Halicsba. Rjurik is Halics alá érvén, semmi sem sikerült neki, mert a király Román halála után Sanokban találkozott a sógorasszonyával, Dánielt úgy fogadta, mint a saját kedves fiát, és őrséget hagyott nála: a nagy Mokot, a félszeműt, Koročjunt, Vlptot és fiát, Vitomirt és Blaginjat és sok más magyart, azért is a halicsiak semmit sem mertek tenni, mert sok magyar volt náluk. Akkor két polovčc fejedelem, Sutoevič Kotjan és Somogur nekiment a gyalogosoknak, de lovaikat kilőtték alóluk (718. 1.) s majd hogy őket is elfogták. Rjurik tehát visszatért Kyevebe.”

Hodinka Antal fordítása

Albericus értesülései a kunok közötti keresztény térítésről

A franciaországi Trois-Fontaines cisztercita szerzetese volt. 1241-ig terjedő világhronikája számos magyar vonatkozású adatot tartalmaz. Latin nyelvű kiadása MGH SS 23, 630–950; a magyar vonatkozású részek magyar fordítása Latzkovits, 1934. A vonatkozó részek MGH SS 23, 920–921; Latzkovits 1934, 75–76.

„1227. évhez. Magyarországon Róbert mester veszprémi püspök, kegyes és vallásos férfiú a lüttichi (belga) egyházmegyei születésű, esztergomi érsek lett.

Ez tehát midőn keresztzel megjelölve felkészült az útra, hozzájött a kúnok fejedelmének a fia és így szólt: Atyám, keresztelj meg engem ezen tizenkettővel s atyám hozzád jön Erdélybe ezen helyre 2000 férfival, akik valamennyien a te kezed által óhajtanak megkeresztelkedni. Ami megtörténvén az érsek elment Erdélybe amaz atya elé Bertalan pécsi püspökkel, Vilmos veszprémi és Vilmos erdélyi püspökkel és itt az úr kegyelméből 15,000-n felül megkereszteltettek.

1228. évhez. Magyarországi Róbert esztergomi érsek új püspököt nevezett Kúnországban névszerint Theorderikot.”

Latzkovits László fordítása

Pápai oklevelek a kunok közötti térítésre vonatkozóan

Az 1227-es és 1228-as pápai oklevél latin nyelvű változatát I. Gyárfás II, 394, 395.

„[IX.] Gergely pápa a tiszteletreméltó testvérnek, ... (Róbert) esztergomi érseknek, az Apostoli Szentszék követének üdvözlétét küldi. Dicső tetteinek hirdetésével magasztalva Megváltónk nagyszerű és csodás kegyességét, örvendünk az úrban, mert amit ő tesz, abban nincs semmi gyűlöletes, hanem az vezérli, hogy mindenki üdvözljön és senki se vesszen oda, kimondhatatlan könyörületessége jóvoltából a tudatlanság homályában botorkáló embereket is arra érdemesíti, hogy azok pogányság eltávolításából az igazság útjára visszataláljanak. Így hát nekünk küldött leveleiből az imént értesültünk arról, hogy urunk és istenünk, Jézus Krisztus a kun népnél kegyes fogadtatásban részesült, és ő ezekben a napokban tárta ki az üdvözlés kapuját előttük. Ama nép egyes nemesei a te réveden

eljutottak a keresztelés kegyelmébe, a földjükről való egyik, Borc nevű fejedelem pedig szolgálatod segítségével szeretné a keresztény hitet felvenni összes alattvalójával együtt. Emiatt a prédikáló testvérek kíséretében – akik napszámosokként takarítják be az Úr termését a szóban forgó földön – egyenesen hozzád küldte el egyetlen fiát azzal a hön óhajtott kéréssel, hogy őt és övéit személyesen felkeresvén te mutasd meg nekik az élet útját, amelyet követve ők is képesek lehetnek eljutni az igaz isten megismeréséhez. Ennélfogva, noha már-már rászántad volna magad a zarándokútra, hogy teljesítsd a Szentföld megsegítése érdekében tett fogadalmadat, ám annak megfontolásával, hogy a lelkeknek mekkora nagy haszna, a keresztény hitnek mekkora növekedése származhat abból, ha a szóban forgó zarándokút tervétől elállva mégis inkább a kunok kegyes kívánságai előtt engedsz utat, intézkedtéél szeretett fiúknak, [...] zalai főesperesnek hozzánk küldéséről jámbor alázattal folyamodva jóváhagyó engedélyünkért, hogy említett fogadalmad figyelmen kívül hagyása mellett a fenti belátás szerint cselekedhess, továbbá, hogy mert még gyümölcsözőbben ténykedhetnél, ha az Apostoli Szék követségében járnál el – minthogy a hivatali jogosultság e várhatóan megtérő nép területén, Kunországban és a szomszédos Brodinc földön rendre kedvezőbb megítélést szokott kelteni – kegyeskedjünk téged követi megbízatással felruházni, hogy annak segítségével hatalmadban álljon ugyanezen földeken képviselőtünkben ígét hirdetni, keresztelni, templomokat emelni, egyházi személyeket tisztségbe avatni, nemkülönben püspököket állítani, általában pedig minden olyasmit megcselekedni, amely intézkedések a hit ápolását és terjesztését szolgálják. Mivel pedig a nagyobb jó méltán előnyben részesítendő a kisebbel szemben, ugyanakkor lelkesültséged hevülete iránt a legteljesebb bizalommal viseltetünk, az előbbi gondolatokat illetően teljes legátusi hatáskört bízunk Kegyességekre a szóban forgó tartományokban.

Kelt Anagniban, az augusztus Kalendáját megelőző második napon [július. 31.], [pápaságunk] első évében [=1227]”

Zimonyi Ákos fordítása

„[IX.] Gergely pápa a tiszteletreméltó testvérnek, ... [Róbert] esztergomi érseknek, az Apostoli Szentszék követének üdvözlését küldi. Örvendünk az Úrban, hogy fáradozásodnak megadta kívánságod szerinti gyümölcsöt, nevezetesen a nem csekély számú kun nép megtérését, és az Apostoli Szék által az ügyben rád ruházott hatalomnál fogva ama területek

élére az isteni kegyelem jóvoltából máris püspökké emeled tiszteletreméltó testvérünket, a prédikáló testvérek rendjébe tartozó, egyházjogban jártas és életviteléről messze földön híres Theodericust. Eleddig bizony e vándorló és helyét változtató nép sohasem rendelkezett biztos lakóhelyekkel, most viszont már városok és falvak építésére vágyik, hogy azokban lakjon, és templomokat is akar építeni. Magunk tehát meghallva vonatkozó kérésedet, a jelen irat hatályánál fogva felhatalmazunk téged arra, hogy mindazon hívek számára, akik a templomok és más megfelelő épületek felépítésére odamennek vagy segítséget küldenek, száz napon túl nem terjedő búcsút engedélyezz, míg azoknak, akik a kunokkal szomszédos olyan keresztény földek visszaszerzésére kerekednek fel, amelyeket iconiumi Soldanus vagy más hitetlenek elfoglaltak, továbbá azoknak is, akik szembeszállnak a megtért kunok ellen harcolókkal és a többiek keresztény hitre térítését tilalmazókkal, nagyvonalú, de két évet meg nem haladó bűnbocsánatot biztosíts a jámbor érzület odaadásának, a segély nagyságának, valamint az érintett dolgokban kifejtett erőfeszítésnek a függvényében, az efféle engedelmet és bűnbocsánatot pedig hirdesd, illetve hirdettesd ki, ahol csak hasznosnak ítéled azt. Mindezeket az előbb taglalt nagyfontosságú teendők sikeresebb előre vitele érdekében az ottaniak a jelen irat jogerejénél fogva azt is engedélyezzük számodra, hogy ha azok közül, akik Jézus Krisztus szolgálatáért már útra keltek vagy ezután kelnek útra Kunországba, valaki esetleg a kihirdetett ítélet korlátozása alá esne, vagy az ilyen helyzetüket titkon megvallók nem akarnának nyíltan bűnbánatot gyakorolni, amikor senki részéről nem éri vád őket, ezeket részesítsd a feloldozás jótéteményében a szokásos egyházi eljárásrend betartása mellett, kivéve ha netán testcsönkítés vagy halálkozás esetei forognának fenn.

Kelt Lateránban, márc. 21-én, [pápaságunk] 2. évében [=1228]”

Zimonyi Ákos fordítása

**A Halics-volhíniai évkönyv Béla herceg Rusz földre
vezetett hadjáratáról (1230)**

Az alábbi részlet az ó-keletiszláv forrás, a gestajellegű halics-volhíniai évkönyvből származik, ami az 1425-ben összeszerkesztett Ipatyij-évkönyvben maradt fent. Az eredetét I. PSRL II, 760–761; magyar fordítását az eredeti szöveggel együtt I. Hodinka 1916, 366–371.

„**1229. évben** [...] Béla rex, a magyar király azt mondotta: egyetlen város sem marad meg Halicsban, nincs a ki megvédje karomtól. Midőn a magyar hegyek közé ért, Isten Mihály arkangyalt küldé ellene, ki megnyitá az ég csatornáit, úgy hogy lovaik megfúltak, magok pedig emelkedettebb helyekre menekültek. De azért nem állott el a szándékától, hogy a tartományt és fővárosát beveszi. Dániel pedig Istenhez könyörgött és Isten megmenté őt az erős karoktól. És körülvette a várost [Béla] és hírnököt küldött, a ki harsány hangon kiáltotta: halljátok a nagy magyar király szavait. Ne csábítson el benneteket Demjan, mondva: Isten megszabadít bennünket. De Dániel se reménykedjék Istenben, mondván: nem fogjuk átadni a várost a magyar király kezébe. Annyiszor cserélt urat, ki képes most megvédeni karjaimtól és seregeim hatalmától. Demjan mindazonáltal nem ijedt meg e fenyegetésektől, (761. l.) Isten maga vette oltalmába. Dániel segítségül hozta a ljachokat és Kotjan polovciait, míg a király részén Bëgovars polovciai állottak. De Isten úgy sújtotta őket, mint Fáraót. A város erősödött, Béla erőtlenedett és elvonult alóla, embereit, sok harczost és lovagot hátrahagyva, kiket a városiak megtámadtak s azután részint a folyóba vesztek, részint foglyul estek, megölettek vagy megsebesítettek, úgy hogy a mint az írás szerint a Skyrt folyó gonosz játékot űzött a városiakkal, akként a Dnëster is csúfosan megrézfálta a magyarokat. A király Vasilev alá ment s ott átkelve a Dnësteren, a Pruthoz húzódott. Mert megverte az Isten, kinek angyala öldökölte őket. Így haltak el ők, némelyek a gyalogolásban annyira elgyöngültek, hogy mintegy férgek által emésztve hullottak el, mások lovaikról fordultak alá, ismét mások a tűz körül bújtak össze és a mint a húst szájukhoz emelték, szörnyethaltak, igen sokan különféle sebek következtében pusztultak el, az ég csatornáit egyaránt fullasztották őket. Így ment el a halicsi bojárak hűtlensége miatt, Dániel pedig Isten akaratából megtartotta a maga városát, Halicsot.”

Hodinka Antal fordítása

Rogierius a tatárjárás előtt a Magyar Királyságba betelepített kunokról

Rogierius nagyváradi kanonok (1200 k.–1266) 1244-ben írt Siralmas énekét Thuróczy János krónikája őrizte meg. Mérvadó kiadását I. SRH II, 551–588; magyar fordítását I. *A tatárjárás...* 111–148, a vonatkozó részek 112–114, 116, 119, 126–128.

2. Hogyan hozta be Béla király a kunok királyát Magyarországra

Tehát az Úr testet öltésétől számított ezerkétszáznegyvenkettedik évben úgy történt, hogy Kuthen, a kunok királya ünnepélyes követséget küldött az említett királyhoz azzal az üzenettel, hogy ő sok éven keresztül harcolt a tatárokkal, és két alkalommal győzelmet aratott felettük, a harmadik alkalommal azonban, mivelhogy nem volt felkészülve rá, hirtelen bevonultak a földjére, úgyhogy – mivel nem volt hadserege – kénytelen volt hátat fordítani az átkos tatároknak, és így azok földjének nagy részét ellenség módjára feldúlták, alattvalóit leöldösték. Ezért, ha őt hajlandó befogadni és szabadságában megtartani, akkor kész rá, hogy magát és övéit neki alávesse, és rokonaival, testvéreivel és barátaival meg minden vagyonával és ingó javaival együtt Magyarországra bevonuljon, és őt a katolikus hitben kövesse. Ennek hallatára *nagyon nagy öröm töltötte el* (Máté 2,10) a királyt, egyrészt azért, hogy egy olyan fejedelem, aki eddig vele mintegy egyenlő volt, hajlandó az ő fennhatóságának alávetni magát; másrészt azért, mivel így valóra válthatta tervét, megnyervén ennyi lelket Jézus Krisztusnak.

Így, nem csekély ajándékkal megtisztelve a hírhozókat, elbocsátotta őket, és a mondott Kuthen királyhoz elküldte saját követeit és domonkos frátereket, megüzelve általuk, hogy kész őt magát és övéit befogadni és megadni kívánsága szerint mindazt, amit kér.

Minek szaporítsam a szót? Miután innen is, onnan is és többször küldtek követeket, az előbb mondott Kuthen övéivel együtt útnak indult, hogy Magyarországra jöjjön. A király pedig csodálatos pompával, országának egészen a határáig elébe ment, és rendkívüli kitüntetésben és annyi megtiszteltetésben részesítette őt és embereit, hogy az ország lakosai emlékezetet meghaladó idők óta ilyen sem nem tettek, sem nem láttak. Végül – mivelhogy a nagy sokaság miatt azon a helyen nem tartózkodhattak kényelmesen, mert az a nép kemény és vad volt, és nem ismerte az alárendeltséget – nehogy megsértsék a magyarokat, vagy ők szenvedjenek sérelmet ezektől, kijelölte melléjük egyik főemberét, hogy

vezesse be őket egészen az ország közepébe, és hogy mindnyájuknak – mint mondták, a cselédeken kívül mintegy negyvenezen voltak – költségeit megtérítse.

3. Következik: a király a magyarok közötti gyűlölködésről és először a gyűlölködés első okáról

Amikor pedig a kunok királya nemeseivel és közembereivel együtt kóborolni kezdett Magyarországon, végtelen sok marhacsordájuk lévén, súlyos károkat okoztak a magyaroknak legelőikben, vetésekben, kertekben, gyümölcsösökben, szőlőkben és egyéb javaikban. És ami még rettenetesebb volt – mivel ezek nomád emberek voltak – undorító módon földre teperték a szegény emberek hajadon leányait, és megszeplősítették a hatalmasok ágyát, valahányszor ezt kedvező körülmények között megtehették; bár az ő asszonyaikat, mint valami hitvány némbereket, a magyarok is le szokták dönteni. És ha egy magyar megkárosított egy kunt, akár jószágában, akár személyében, azonnal igazságot szolgáltatott a kunnak, úgy hogy más már nem mert hasonlót elkövetni. De ha egy kun okozott kárt egy magyarnak, a magyarnak nem szolgáltatott igazságot, és ha sürgetni merte, a pofázásért pofonokat kapott cserébe. És így a nép és a király között gyűlölködés keletkezett. [...]

8. Felelet a gyűlölködés első okára

A király párthívei és azok, akik a királynak kedveztek, mindenben igyekeztek őt igazolni, és az előadottakra egyenkint így feleltek.

A kunok bejövetele után, amikor a hitelt érdemlő emberei útján a királynak tudomására jutott, hogy a magyarok sérelmeket szenvednek a kunok miatt, a király összehívta a főembereket, ispánokat, bárókat és az összes kunokat a Tisza környéki Kőmonostornál és ott bölcs megfontolás után közös elhatározással azt a határozatot szentesítették, hogy a kun nemeseket cselédekkel együtt osszák szét Magyarország egyes tartományaiiba, és mindegyikük a nekik kijelölt tartományban tartózkodjon, és így, mivel nem lesznek sokan együtt, nem tudnak sérelmet okozni a magyaroknak, és ha a kun a magyart vagy a magyar a kunt megsértené, tegyenek közöttük egyenlő igazságot az ispánok, akikre ezt a királyi kegy elvesztése büntetésének kilátásba helyezésével rábízták. A kunoknak nagyon nem tetszett, hogy el kellett válniuk egymástól, de így aztán senkit meg nem sértve kóborolták be nemezsátraikkal, barmaikkal és nyájaikkal Magyarország lakatlan földjét. És mivel sokan

voltak közöttük szegények is, a magyarok csaknem ingyen szereztek közülük servienseket. És így a kunok helyzete inkább volt hasznukra, mint kárukra. Ezzel tehát meg kellett volna szűnnie a népek rosszindulatának. [...]

12. Felelet a gyűlölködés ötödik okára

Azt is igyekeztek bizonyítani, hogy teljesen hamis az állítás, hogy a király a kunokat a magyarok elnyomására és irántuk való gyűlöletéből hozta be. Ellenkezőleg, csupán azért tette, hogy az Isten nevének tisztelete gyarapodjon Magyarországon az ő idejében, és így, ha történetesen háborút kellene viselnie ellenségeivel szemben, ezek ellen segítségükkel nagyobb erővel és keményebben harcolhasson. Ha pedig a kunokat nagyobb megbecsülésben részesítette, mint a magyarokat, azt nem vehették rossz néven, és nem is kellett volna rossz néven venniük. Mert úgy illett a királyi méltóságához, hogy a behozott vendégeket megbecsülésben részesítse, legfőként azért, mivel ezt esküvel meg is ígérte nekik, és mivel azok követni kezdték őt hitében. És mivel a magyarok gyűlölködők voltak velük szemben, Magyarországon csak a király volt a védelmezőjük. Kuthent, a kunok királyát ugyanis a király, igen sokat másokat az ország főemberei kereszteltettek meg, úgyhogy ezek már házasságot is kötöttek magyarokkal. És ha a király nem kedvezett volna nekik, nem maradtak volna Magyarországon. [...]

24. Hogyan ölték meg Kuthent, a kunok királyát

És mivel az volt a közvélemény, hogy Kuthen – akit övéivel együtt, mint mondtunk, a király közelében őrizetben tartottak – e nagy gonosztettben nem ártatlan, és mivel még kunoknak és nem tatároknak hitték azokat, akik most jöttek: az egész nép kiáltozott ellene: „Haljon meg! Haljon meg! Ő az, aki Magyarország pusztulását szorgalmazza!” És a királyt is szidalmazták miatta, mondván: „Harcoljon a királyunk, aki a kunokat a mi gyűlölségünkre behozta.” Mások azt kiabálták: „Harcoljon azokkal a király, akiknek a mi birtokainkat odaadományozta!” Mivel a király gyakran hallotta e szidalmakat, elküldte egy alattvalóját Kuthenhez azzal, hogy haladéktalanul jöjjön hozzá. De Kuthen, aki gyakran hallotta a nép kiáltozását, bár mentes volt a büntől, mégis félt a büntetéstől, és azt üzenté a királynak, hogy semmi esetre sem mehet hozzá, hacsak nem küldi érte egy olyan alattvalóját, akinek hatalma lesz ahhoz, hogy őt hozzá vezesse, és a nép kezeiből kiragadja. Mikor a hírvivő elmondta

ezt a királynak, nagy zajongás támadt a nép között. „Haljon meg! Haljon meg!” És a magyarok és németek hirtelen felfegyverkezve betörték a palotába, ahol tartózkodott, és erőszakkal hozzá akartak menni. Kuthen pedig övéivel együtt íjat és nyilat ragadva nem engedte, hogy ezek hozzájuk jöjjenek. De amikor a nép nagy sokasága odacsődült, elfogták őket, és azon nyomban levágták a fejüket, és a palotából az ablakon keresztül a nép közé dobták. Némelyek azonban hajlandók ezt a gonosztettet Ausztria hercegének tulajdonítani, mások pedig azt mondják, hogy ez a király parancsára történt. Mégis, miután bizonyossá vált, hogy Kuthen ebben a gonoszságban nem részes, azt állítják: nem valószínű, hogy a király, aki őt a keresztvízből kiemelte, és neki eskü alatt biztonságot ígért, ilyen gonosztettet követett volna el.

Én ugyan nem akarom eldönteni, hogyan is történt ez; döntse el az, aki tudja, és Ő majd cselekedete szerint büntetéssel fog sújtani vagy kegyében részesíteni mindenkit.

25. Mit csináltak a kunok, amikor meghallották királyuk halálát, és hogyan indult el Béla király a tatárok ellen

Mivel a tatárok éjjel-nappal égették a falvakat a környéken, a kalocsai érsek sürgette a királyt, hogy vonuljon ki a sereggel ellenük. Tehát Ausztria hercegének távozása után, főként hogy az ország egy nagyobb hadserege megérkezett, a király hadseregével együtt felszedelőzködve kivonult, és lassan megkezdte előrenyomulását ellenük. És amikor a tatárok ellen mindenünnen fegyverbe hívott kunok egy akarattal megérkeztek a király segítségére, meghallva uruknak, Kuthennek halálát, megzavarodtak, és mélységesen felindultak, nem tudván, hogy mit tegyenek.

Amikor pedig halálának híre elterjedt, a falusi magyarok, akik gyűlöltek őket, mindenütt fölkeltek ellenük, fosztogatták és öldökölték őket minden kímélet nélkül. Ők, látván, hogy ilyenformán elpusztulnak, egybegyűltek, és nemcsak magukat kezdték védelmezni, hanem a falvakat is felégették, és a parasztokat nagy vitézül leverték.

26. Hogyan menekült meg a csanádi püspök a kunok keze közül

De amikor Bulcsú csanádi püspök és Barc fia Miklós sok nemessel együtt asszonyaikat, fiaikat, leányaikat és cselédségüket a Felvidékre akarták vinni, hogy utána sietve a király seregéhez csatlakozzanak, szembetalálkoztak a kunokkal, és kemény harcot kezdtek ellenük. De nem tudván nekik ellenállni, csaknem mindnyájan kard által pusztultak el. Mégis a

püspököt, aki egy kocsin feküdt betegen, kevesedmagával továbbvitték, közben a harc tartott. A kunok pedig ezután úgy pusztították az országot, mint a tatárok, és összegyülekezve, erről az oldalról átkeltek a Dunán, és így pusztítva siettek Marchia felé. A marchiai emberek, ezt megtudva, egybegyülekeztek, és eléjük menve, megütköztek velük Marchia határán, de alulmaradtak, és egyikük a másikat megelőzte futásban. És így a kunok gyalázatos módon elfoglalták Marchiát, kegyetlenül megbosszulva uruk halálát. Mert amikor öldösték a magyarokat, azt mondogatták: „Szenvedd el ezt a vágást Kuthenért!” És miután elpusztították a nevezetesebb falvakat, mint a tanáccsal bíró Nagyolaszit, Szentmártont és másokat, és miután sok pénzt, lovat és barmot szedtek össze, elpusztítva a földet, átmentek Bulgáriába.

Horváth János fordítása

IV. Béla levele a kunok visszahívásáról

IV. Béla (1235–1270) IV. Ince pápának írt 1250. november 11-én kelt levelének kiadását I. CD IV/2, 218–224; magyar fordítását *A tatárjárás...* 341–343; a vonatkozó rész 342.

„A megtehető tekintetében azt mondjuk, hogy ami tőlünk telt, a megkísérelhető megtettük, amikor mindenestől a tatárok addig ismeretlen erőinek és természetének elébe álltunk. Hanyagság vádja pedig éppenséggel nem illethet minket; az adott helyzetben ugyanis, amikor a tatárok még országunk területén harcoltak ellenünk, az egész kereszténység három legfőbb udvarához fordultunk, tudniillik a Tiétekhez, melyet a keresztények isteni eredetűnek és valamennyi között tanítómesternek hisznek és vallanak, továbbá a császárihoz, sőt emiatt még hűbéresül is felajánlottuk magunkat, amennyiben a mondott veszedelem idején kellő segítséget és támaszt nyújt. A franciák udvarát szintén megkerestük, de egyiküktől sem kaptunk semmi bátorítást vagy segítséget, csak szavakat. Ahhoz folyamodtunk hát, amihez tudtunk: a kereszténység érdekében, királyi méltóságunkban megalázkodva két leányunkat két rutén herceghez, a harmadikat pedig Lengyelország hercegéhez adtuk nőül, hogy rajtuk és más keleti barátainkon keresztül értesüljünk a tatárok mélységesen titkolt újdonságairól. s így szándékaikkal és csalárd fortélyaikkal valamelyest felkészültebben nézhessünk szembe. A kunokat is befogadtuk országunkba, s ó, fájdalom, ma pogányokkal védelmezzük országunkat,

és pogányokkal verjük le az egyházhoz hűtleneket. Mi több, a keresztény vallás védelmére elsőszülött fiunkhoz kun nőt kapcsoltunk a házasság kötelékével, hogy ezáltal a rosszabbat elkerüljük, és valami alkalmat találjunk rá, amivel sikerül őket a kereszttség felvételére szólítani, amint már többekkel meg is tettük. Ezek és mások miatt azt óhajtuk, az érvelés tegye világossá a legfőbb pap öszentsége előtt, hogy ennyire szorongatott helyzetünkben a keresztény Európa egyetlen uralkodójától vagy népétől sem kaptunk valamiféle előnyös segítséget...”

Gy. Ruitz Izabella fordítása

István herceg és a kun hercegnő házasságáról

A ferences rendi szerzetes, Plano Carpini útleírásának a Luxemburgi Nemzeti Könyvtárban őrzött kézírata végén (MS. no. 110. fol. 187 r, v) található függelékben olvasható az alábbi részlet, magyar fordítását l. *A tatárjárás...* 283–284.

„A követekről, akiket Béla, Magyarország királya a tatárokhoz küldött, úgy, miként a pápa úr

Az Úr megtestesülésének 1246. évében Béla, Magyarország királya meghallgatta a pápa úr követeit, akik neki részletesen beszámoltak a tatárok életéről és szokásairól, mint fentebb el van mondva. Idő sem telt bele, s íme, az ő követei, akiket ugyanazon tatárokhoz küldött, udvarába érkeztek, elbeszélvén a tatárok viselt dolgait és titkait. Ezek minden tekintetben úgy, amint Johannes fráter jelentette volt a királynak, beszámoltak az alábbi módon:

Az időben, amikor a tatárok, akiket sokan a világ pörölyének mondanak, Lengyelországot és Magyarországot legyőzték, kánjukat, Ögödejt saját földjén megmérgezte nővére itallal. Ennek ugyanis volt egy fia, akit uralkodóvá akart tenni, és ez volt az oka, hogy a tatárok kényszerültek saját földjükre visszatérni, s így csaknem tíz évig kán nélkül maradtak. Miután elérkezett a terminus és a választás meghirdetett napja, minden főemberük és előkelőjük összejött a kánválasztásra, és megtörtént a választás; megválasztották kánná az elhunyt Ögödej kán fiát, akit Gűjük kánnak neveztek. Akit midőn trónra akartak emelni, július 24-én óriási jeges eső esett olyan mennyiségben, hogy a gyors olvadáskor tíz tatár nyájainak sokaságával elhullott, és ezért a trónra emelést Nagyboldogasszony napjáig

elhalasztották. Amint trónra emelték, már rögtön ezen a napon zászlót bontottak, és tizenkilenc évi háborút jelentettek be a nyugati népek ellen. A harcosokat pedig úgy választották meg, hogy tíz emberből a három legerősebb feleségével, fiaival, állataival és minden holmijával együtt tartozik menni. Béla király pedig, hallván ezeket a híreket, annyira megrendült és megfélemedett, hogy királlyá választott fiát a kun király leányához adta, és a lakodalmat nemrégiben tartották meg Magyarországon. Ezen a lakodalmon a kunok közül tízen összejöve, megesküdtek szokásuk szerint karddal kettévágott kutyára, hogy a magyarok földjét meg fogják védelmezni, úgy, mint a király hívei, a tatárok és barbár népek ellen.”

Györffy György fordítása

Kézai Simon a Morva folyó melletti dürnkruti csatáról (1278)

I. (Kun) László udvari papja 1282–1285 között készítette el krónikáját, mérvadó kiadását I. SRH I, 141–994; magyar fordítását L. Bollók 2004, 87–124; a vonatkozó rész 118–119.

„[...] a cseh király olyan hatalmas és erős hadsereget indított ellene, hogy a német uralkodó habozott a saját erejéből neki ellenállni. Így hát a dicső magyar királyt mint a katolikus anyaszentegyház fiát hívta aláztatosan segítségül, s viszonzásképpen örökké tartó barátságra kötelezte magát iránta. Ezenkívül hozzáfűzte, hogy ezzel a tetteivel természetesen a Római Szentegyháznak is igen nagy szolgálatot tesz. Ha pedig a magyar király bármikor hasonló segítséget kérne tőle, köteles lesz segítségére sietni. S mert László magyar király korábban, mivel még zsengekorú és testben gyenge volt, szívébe és lelkébe temette Ottokárnak az apja és az őellene elkövetett arcátlan jogsértését, úgy döntött, hogy eleget tesz a német uralkodó kérésének.

Kiindult tehát Fehérvár városából, mint Mars isten fia, akinek a konstellációja a fogantatása és a születése napján vitézségben és más természetadta érényekben hatalmat és nagyságot jósolt neki, valamint a Magasságosnak a segedelmében bízva, és őseinek, Szent István, Imre, László királyoknak és szenteknek a könyörgésében és közbenjárásában reménykedve. A királyi felségjelvényt fölemelte, s hadseregével Marcheggnél csatlakozott Rudolffhoz, aki úgy várt a megérkezésére és a segítségére, mint az Istenére. De mert Rudolf hadserege a nehéz fegyverzete

miatt mozgásban lassú volt, és nagyon félt szembezállni egy olyan erős sokasággal, melyet a hír szerint Ottokár a zsoldjába fogadott, ezért habozott fölvonulni és ellene indulni. László király pedig, amikor látta ezt, és tudomására jutott, hogy Ottokár csatára készül, valamint hogy tábornok utótt Stillfried vára körül, a Morva folyó mellett, a cseh sereg közelébe vonult, és minden oldalról körbezárta. Azután a lovaikat és őket magukat a király magyarjai és kunjai nyilaikkal sebeket osztva úgy tönkrevérték, hogy Milota, Ottokár hadseregének a fővezére, akiben a seregnek a zöme különösképpen bízott, mivel nem volt képes ellenállni a magyarok támadásának és nyilainak, övéivel együtt megfutamodott, majd őt követően a lengyel zsoldosok is, otthagya a csatarendet, menekültek a csehekkel együtt. A kunok pedig ezen csatározások közben a cseh királynak és hadseregének málháit és hadifelszerelését dúlták föl és rabolták szét.

Mármost ebben az ütközetben Ottokár királyt, aki elvesztette a fejét és megzavarodott, a hadseregében ténferegve elfogták és meggyilkolták. Fiát pedig, Miklós herceget fogolyként Magyarországra hurcolták, más fogoly bárókkal, grófokkal és számtalan katonával együtt. A halottak számát pedig az említett csatában csupán az isteni bölcsesség tudta volna számba venni. Mármost Rudolf, a német-római császár az övéivel együtt csak állt és szemlélte a történeteket. E győzelem megszerzése után a német király László királynak köszönetet mondott, mert azon a napon általa nyerte vissza Ausztriát és Stíriát.

Így hát László király győzedelmesen visszatért a hadseregével, a német király pedig Ausztriában maradt. Ez volt László király első győzelme, melyet az isteni kegy ifjúsága idején neki juttatni méltóztatott. Ebben a hadseregben pedig azon a napon Rénold gróf, Rénold fia a Basztely nemzetségből vitézül és keményen tartotta a király zászlaját, de ott álltak uruk, a király mellett ennek fivérei, András, Salamon és László, valamint a magyar királyság más előkelőségei, oly megszámlálhatatlanul sokan, mint az ég csillagai. Mármost, hogy emlékezetessé váljék László királynak ez az oly dicső és diadalmas győzelme, a cseheknek, a lengyeleknek és a morváknak örökös szégyenére és gyalázatára a pajzsokat és a zászlókat a fehérvári székesegyházban, a királyság székhelyén a falra fölfüggesztve mindörökre őrzik.”

Bollók János fordítása

Kun törvények

Az ún. kun törvények szövegét I. Marczali 1901, 175–183; a magyar fordítását I. Kristó 1994, 128–139.

László, Isten kegyelméből Magyarország, Dalmácia, Horvátország, Ráma, Szerbia, Galícia, Lodoméria, Kunország és Bulgária királya, Krisztus összes híveinek, akik jelen levelet megtekintik, üdvöt az üdvösség szerzőjében. Az isteni látogatásnak a kezdete – amellyel az igaz Úr fölkelvén meglátogatott a magasból, s amellyel Szent Anyjának szívével egybe kapcsolódunk a katolikus hit fényével megvilágosítva, elismerjük, amint tartozunk, hogy – a mi ősünkben, Szent István királyban, a szentséges római egyház révén történt; benne ugyanis, az isteni kegyesség lehelete nyomán, az igaz hitnek szent olaja illatozott, s benne az isteni kegyelem gyöngédsége sarjadosott. Magyarország legfelségesebb királyaival együtt, akik e dicső törzsből származnak, ugyanattól [a római egyháztól] nyertük [mi is] az ország kormányzását és koronáját. És hogy még fényesebben nyilvánvalóvá tegye [Szent István], hogy a hitnek az elsőse a szentséges római egyházban áll fenn, és hogy ez [az egyház] Krisztus nyugvóhelye és a Szentháromság lakása, isteni kinyilatkoztatás révén arra lett érdemessé, hogy az ország koronáját nem magától vagy mástól, hanem ugyanazon római egyháztól, mindenkinek anyjától és mesterétől nyerve el, hogy abból mint valamely legfőbb főből az isteni fényesség a maga ajándékait az egész testbe szétárassza, és az isteni szolgálatból kirekesztettnek érezze magát [az olyan], aki az útról letévedvén, Péter sziklaszilárdságától eltávozott. És mivel semmi sincs, ami ragyogóbb fénnel tündökölné, mint a fejedelemben az igaz hit, elménk minden igyekezetével kívánván a krisztusi hit sátorát növelni, s a lehetőséghez képest ugyanazon igen szent István királynak, a mi ősünknek nyomdokait követni, arra, hogy az Úr szerűjébe, a hit egysége alá a többiek közé a kunok népét is (amely nép részben már az Úr jelével van megjelölve, s a keresztség szentségét felvette, ámbár még az erkölcsök útján bolyongva jár), a többi részét a pogányság állapotából a keresztény hit megismerésére a tisztelendő és igen szent atyának, Fülöpnek, Isten kegyelméből fermói püspöknek a közbenjárásával és az ő szent szolgálatával, az Úr kegyelmének segítségével odavezetjük, hogy az égi királyság a földi által nyerjen szaporodást, ünnepélyesen megígértük és megesküdtünk Isten szentséges evangéliumaira, ugyanazon tisztelendő atya, legátus úr és az összes főpapok és egyházi férfiak és főembereink jelenlétében, akik akkor ott voltak.

- a) Először is megesküdtünk, hogy a katolikus hitet és az egyházi szabadságot megőrizzük és megtartjuk és országunkban és az uralmunk alá tartozó tartományokban is megtartatjuk és megőriztetjük,
- b) és hogy a szent királyoknak, a mi elődeinknek rendelkezéseit és törvényeit és az ezek által megtartott jó szokásokat, nemkülönben mindazt együtt és külön-külön, amire elődeink koronázásuk alkalmával megszoktak esküdni, sértetlenül meg fogjuk őrizni,
- c) és a tisztelendő atyának, Fülöpnek, az apostoli szék legátusának és másoknak, akik erre tisztüknél fogva illetékesek, segítségére leszünk a joghatóság kellő erélyével és hatalmunk karjával, hogy az eretnekeket elnyomják és kiűzzék az országból és a nekünk alávetet tartományokból.

Másodszor megesküdtünk az előbb mondottak jelenlétében, hogy kilenc további cikkelyt, melyek ugyancsak a katolikus és az egyházi szabadságot, valamint a keresztények és a kunok helyzetét illetik, ténylegesen megvalósítunk, s hasonlóképpen megtartunk s alattvalóinkkal megtartatunk.

Végül megígértük és megesküdtünk a tisztelendő atyának, az előbb mondott legátus úrnak, hogy meg fogjuk tartatni és meg fogjuk tartani az alább következő cikkelyeket, melyeket illetőleg Usuk és Tolon, a kunok főemberei – akik azt mondták, hogy ők azoknak nevében és hozzájárulásával járnak el – az igazságosság gyakorlása és a hit egységének megőrzése kedvéért ugyanazon legátus úr előtt és a mi jelenlétünkben ünnepélyesen és nyilvánosan magukra vállalták, hogy azokat meg fogják cselekedni és bármely kisebbités nélkül meg fogják tartani, és minden eszközzel gondoskodni fogunk arról, és tisztünknek ismerjük el és a királyi felség kötelességének, hogy a kunok eme főemberei és az összes kunok az alább következő cikkelyeket, országunk és a mi kezességünk mellett híven megtartsák, és ennek elérésére – amennyire ez a mi tisztünket illeti – minden gondunkkal és igyekezetünkkel törekedni fogunk. Ezek a cikkelyek pedig a következőképpen hangzanak.

A kun cikkelyek.

1. Hogy tudniillik a kunok mindnyájan, kivétel nélkül, akik még nincsenek megkeresztelve, bármilyen korúak és neműek is, a keresztesség szentségét elnyerni akarják és óhajtják, és magukhoz venni és

megtartani az összes egyházi szentségeket és minden mást, amelynek megtartását a szent római egyház tanítja s amelyeket megtart és hirdet és a bálványok tiszteletét és mindenféle pogány szokást kivétel nélkül elhagyván és teljességgel megszüntetvén a katolikus hit egységét óhajtják szolgálni.

2. És határozottan kötelezték magukat, hogy eltávolozzanak és visszavonuljanak sátraikból és nemezből készült házaikból és keresztény szokás szerint falvakban, földbe épített épületekben és házakban fognak lakni és tartózkodni, s határozottan ígérték, hogy mindenben a keresztény erkölcsökhöz és szokásokhoz fognak alkalmazkodni.
3. Azonkívül: országunkban és az uralmunk alá tartozó tartományokban minden erőszakoskodások és gyilkosságok elkövetésétől s a keresztények megölésétől s azok vérének ontásától teljességgel megtartóztatják kezeiket [és] hogy ezután soha semmiképpen sem fognak efféléket szolgálják vagy alattvalóik útján sem elkövetni, vagy effélék elkövetését megengedni.
4. Ezenkívül: a kunok eme [megbízottai] alázatosan könyörögtek a legátus úrnak, hogy a legátus úr rendeljen ki bizonyos hitelt érdemlő nyomozókat, akik azok [a kunok] minden egyes nemzetségénél és nemzetségi fokánál, bármely ághoz tartozzanak is, és ezek minden alattvalóinál, nyomozzák ki és tudakolják meg az előbb mondottak tekintetében, egészében és részleteiben az igazságot, s ezt a legátus úrnak és nekünk jelenteni és előadni tartozzanak, hogy az, aki valamilyen az előbb említett dolgok megszegőjének bizonyul, a megérdemelt egyházi büntetést ama tisztelendő atyától és az egyháztól elvegye, és részünkről a világi megtorlásnak méltó büntetését érezze.
5. Végül: a kunok többször említett képviselői és megbízottai a maguk és eme kunok nevében lemondásukat jelentették és lemondtak minden monostorról és egyházzal és az egyházak, monostorok, nemesek és más keresztények [ama] birtokairól, melyeket idáig igazságtalanul és jogtalanul elfoglaltak és elfoglalva tartanak, hozzáfűzvé, hogy a kunok és ők maguk is készek arra, hogy mindezeket a fentebb mondott dolgokat, a legátus úr parancsa szerint, teljes egészükben visszaadják és visszaállítsák.

- a) Azt is ígérjük a hit és a letett eskü fogadalma alatt és a fentebb mondott kötelezettségek mellett, hogy az előrebocsátott dolgokat valamennyit és minden mást, amiket a keresztény hitnek és az egyház szabadságának a növelésére és a királyi trón dicsőségére és országunk békés állapota biztosítására a tisztelendő atya, az apostoli szék követe, a Keresztelő Szent János ünnepe után huszadik napra összehívandó országgyűlésen elrendelendőknék fog vélni, el fogjuk fogadni, meg fogjuk tartani és mindenkivel, aki hatalmunk alá tartozik, jogerősen meg fogjuk őriztetni és meg fogjuk tartani.
- b) Mindezeket, tudniillik mind a fent megjelölt cikkelyeket, mind más [intézkedéseket], melyeket az előbb mondott gyűlésen a legátus úr el fog rendelni és ünnepélyesen kihirdetni, a dolog örök emlékezetéül közhitelű oklevelünkben arany pecsétünk alatt teljes szövegünkben össze fogjuk íratni s így összeíratván és megpecsételvén, az említett legátusnak át fogjuk adni.
- c) Ha pedig esetleg az említett kunokat az előbb mondott dolgok teljes egészében való megtartására és teljesítésére sem buzdításokkal, sem rábeszélésekkel, sem érvekkel és kérésekkel nem tudnánk rávenni, magunkra vállaltuk, megígértük és megesküdünk, hogy az említett országgyűlésen az említett kunok ellen az országunkból és az uralmunk alá tartozó tartományokból általános hadfelkelést hirdetünk és rendelünk el, amelyre a mi és országunk barátait is meghívjuk és meghívjuk, hogy őket a mondott sereg által és bármely hasznos eszközzel a királyi hatalom erejével arra kényszerítsük, hogy a fentmondott dolgokat teljes egészükben elfogadják, megcselekedjék és meg is tartsák.
- d) Ígérjük a fent említett kötelezettségek mellett, hogy őket kényszeríteni fogjuk, hogy megfelelő kezeseket adjanak, akiket országunkon és tartományainkon kívül kell őrizni és tartani az említett legátus úr parancsa és rendelete szerint azon helyen vagy helyeken s azon személy vagy személyek által, amelyekről illetőleg akikről a legátus úr majd intézkedni jónak látja.

Mindezeknek a bizonyosságára, emlékezetére és teljesebb megismerésére, nemkülönbön örök érvényességük biztosítására jelen oklevelünket adtuk ki, melyet kettős pecsétünknek a ráfüggesztésével és erősségével

erősítettünk meg. Kelt Budán, Miklós mesternek, udvarunk alkancellárjának, a mi kedvelt hívünknek keze által. Az Úr 1279. évében, július Kalendaejának kilencedik napján (június 23). A mi uralkodásunknak pedig a hetedik évében.

* * *

László, Isten kegyelméből Magyarország, Dalmácia, Horvátország, Ráma, Szerbia, Galícia, Lodoméria, Kunország és Bulgária királya, Krisztus összes híveinek, akik a jelen oklevelet megtekintik, üdvöt az üdvösség ajándékozójában. Mindenkinek, mind a jelenben élőknek, mind az eljövendőknek tudtukra akarjuk adni, hogy midőn a tisztelendő atya, Fülöp, Isten kegyelméből fermói püspök, az apostoli szék követe, ugyanezen Szentszéktől, tudniillik Krisztus helytartójától hozzánk és országunkba különös [megbízatással] küldetett, tetszett a kunok urainak, akik az ő üdvös tanácsára és szent kezdeményezésére összegyűltek, tudniillik Alpárnak és Uzurnak és más uraknak a kunok közül és általában az összes nemeseknek a kunok közül és azok összességének, hogy elhagyván a bálványok tiszteletét, és minden pogány szokást kivétel nélkül és teljességgel megszüntetvén, a katolikus vagy ortodox hit egységére térnek, és a szent keresztség szentségét mindnyájan, akik még nincsenek megkeresztelve, bármilyen korúak és neműek, kivétel nélkül felveszik, és megtartják az egyház összes szentségeit és minden mást, amit a szentséges római egyház megtart és hirdet. És mivel a hit cselekedet nélkül holtnak tekintendő, amint olvashatjuk, mi – hogy a felvett szent hitnek a tökéletesítése náluk és bennük kezdetét vegye, és első alapvetést tegyen – mielőtt a legátus úr őket erre valamiképpen ráveszi, előbb ugyanezen kunok hét nemzetségéből, ahogyan vannak, hét kezest veszünk, akiket ideiglenesen fogunk fogva tartani. A kunok eme urait pedig és a kun nemeseket és a kunoknak országunkban levő egész népét – ünnepélyes országgyűlést tartván és a bárókkal és országunk nemesével szorgos tanácskozást rendezvén – a következő módon és helyeken rendeltük letelepedni.

1. Tudniillik ezután eltávoznak és visszavonulnak sátraikból és nemez házaikból, és a keresztyének szokása szerint falvakban, földbe épített épületekben és házakban fognak lakni és tartózkodni.
2. Szakálluk leborotválásától és hajuk megrövidítésétől, valamint ruhaviseletüktől eltekintve, amelyekre vonatkozólag a tisztelendő atya, a

legátus úr az ő óhajuknak megfelelően, a mi alázatos kérésünkre, atyai kegyességének szelídségével hajolván, őket akaratum ellenére nem kényszeríti; egyebekben a keresztények szokásaihoz fognak alkalmazkodni.

3. a/ És hogy országunkban és tartományainkban minden erőszakoskodások és támadások elkövetésétől s a keresztények megölésétől és azok véreinek ontásától teljességgel megtartóztatják kezeiket.
b/ És hogy ezután szolgálók vagy alattvalók által sem fognak soha efféléket elkövetni vagy effélék elkövetését megengedni.
4. És hogy az előbb említett dolgokat [a kunok] megtartsák, a legátus úr ki fog rendelni bizonyos hitelt érdemlő nyomozókat, akik azok [a kunok] minden egyes nemzetségénél és nemzetségi fokánál, bármely ághoz tartozzanak is, és ezek minden alattvalóinál nyomozzák ki és tudakolják meg az előbb mondottak tekintetében egészében és részleteiben az igazságot, s ezt nekünk és ugyanazon legátus úrnak, sőt az egyháznak [is] jelenteni és előadni tartozzanak, hogy az, aki valamilyen az előbb említett dolgok megszegőjének bizonyul, a megérdemelt egyházi büntetést az egyháztól elvegye, és nemkevésbé részünkről a világi megtorlásnak büntetését érezze.
5. a/ És mivel a kunok bőséges sokasága bőséges földterületet kívánt, úgy határoztuk, hogy azok, akik nemzetségükkel a Duna és a Tisza között vagy a Körös folyó mellett vagy a Maros és a Körös folyók között vagy ugyanannak a folyónak mindkét partján vagy a Temes és a Maros folyók között vagy ezek környékén telepedtek le és nem másutt, hanem ugyanazon folyók mellett vagy helyeken vagy földeken, amelyek felett eredetileg minden nemzetséget a maga sátraival Béla király úr, a mi nagyapánk, Magyarország nemes emlékezetű, dicső királya telepített le, most is itt szálljanak meg és telepedjenek le az előbb említett módon, úgy, mint országunk nemesei.
b/ [És] nekik kell adományozni és adni itt a királyi udvarnokoknak és örökös nélkül meghalt nemes embereknek [ama] földjeit, és pedig összes tartozékaikkal és haszonélvezeti jogaikkal, tudniillik erdőkkel, kaszálókkal, halászhelyekkel együtt, amelyek az ő [a kunok] településükön belül esnek, s amely [földek] jog szerint a mi rendelkezésünk alá tartozóknak ismertetnek el;

c/ azonban mindig sértetlenül kell megtartani a monostorok és az egyházak jogait és birtokait.

6. Ezenkívül ugyancsak nekik adtuk és adományoztuk a nemesek és várjobbágyok üres földjeit, az olyanokat, amelyek a tatárok ideje óta üresen állottak, és gyümölcsöző haszonélvezeti jogokkal, tudniillik halászhelyekkel és haszont hozó erdővel nem bírnak; ezeket mégis úgy [adományoztuk], hogy eme nemeseknek és várjobbágyoknak az ő ilyen üres földjeikért vagy igazságos árat fogunk fizetni vagy megfelelő értékű cserét fogunk adni.

b/ Mindezeket a földeket pedig a kunok urai és a nemesek, bármely nemzetségből valók, egymás között osszák szét, mindenkinek a képessége, milyensége vagy jogi állapota szerint.

7. A nemesek és várjobbágyok olyan üres földjeit pedig, melyek gyümölcsöző haszonélvezeti jogokkal bírnak és bővelkednek, tudniillik miként az előbb mondtuk, halászhelyekkel és irtásos erdővel, és az olyan földeket is, amelyekeken eme nemeseknek és várjobbágyoknak épületeik vagy népeik vannak vagy falvuk van vagy más, [ezeknél] kisebb haszonélvezeti jogokkal bírnak, az ilyen földeket ama nemesek és várjobbágyok, akiké volt, szabadon és békésen fogják bírni a kunok között, és ehhez a kunok közül való említett urak és általában a kunok összes nemesei hozzájárultak, hogy ezután közöttük és eme nemesek között komaság és rokon kapcsolat fejlődjék, és nagyobb szeretet és barátság terjedjen el, hiszen e nemesek és a kunok a szabadság egyenlő előjogának örvendenek.

8. Határozottan kimondottuk, hogy a kunok urai és nemesei mindnyájan kivétel nélkül kötelesek seregünkbe, amelynek mi személyesen állunk élére, eljönni, éppúgy, mint a többi nemes királyi szerviensek, és ha valaki közülük ezt elhanyagolja, ugyanazt a büntetést szenvedje s ugyanazt a bírságot fizesse, amely országunk más nemeseit sújtja, akik hanyagság folytán nem jelennek meg.

9. Egyébként a keresztény foglyok visszaadásáról szóló cikkelyt illetőleg, amelyet a legátus úr a többiekhez képest különösen fontosnak és elsőrendűnek tartott, kérésünkre és a tisztelendő püspök atyánk és a többi főpapok és báróink kérésére ugyanez a legátus úr atyailag hozzájárult a következőkhöz: hogy azokat a keresztény foglyokat, akiket

országunkban és tartományainkban bármely módon visszatartottak, feltétlenül és teljességgel visszaadni tartoznak, s megtartaniuk nem szabad, más foglyokat pedig, akiket külföldi országokban fogtak el, megtarthatják.

10. Mindezekhez: mivel a kunok fentebb említett hét nemzetsége különböző helyeken és különböző egyházmegyékben, nevezetesen a kalocsai érsek úr és a tisztelendő atyák, a váradi, egri, csanádi és váci püspök urak egyházmegyéiben fognak megszállni és letelepedni, azt akarjuk, ugyanezen legátus úr beleegyezésével, hogy eme tisztelendő atyák mindegyike menjen el az ő egyházmegyéjében letelepült nemzetséghez, báróink egyikével és két bizalomra érdemes szerviennsel az ország nemesei közül, hogy ugyanez [a püspök] a még meg nem kereszteltre a szent kereszttség szentségét illessze, és ugyanazok [a személyek] egyrészt az országunkban és tartományainkban elfogott foglyok szabadon bocsátását illetőleg, másrészt a nemesek ama, előbb említett üres földjeit illetőleg, amelyeket a megjelölt módon eme kunok települése körülzár, lássák és tudakolják meg a teljes igazságot, és végül ezt nekünk hőségesen jelentsék, hogy mi országunk eme nemeseinek, akiké a földek voltak, fizetségben vagy cserében elégtételt tudjunk adni.
11. a/ És azt sem mellőzzük el, hogy a kunok közül való eme urak és nemesek és a kunok egész közönsége országunk mindenkori nádorának bíraskodása alá fognak tartozni, miként ez Bélának, a mi nagyapánknak idejében elrendeltetett.
- b/ aki [a nádor] országunk lakóival együtt bárki fölött minden ügyben ítélni fog, mellette ülven az a bíró vagy főember, akit minden nemzetségben kirendelnek, amint ez a mi nagyapánk ideje óta szokásban van,
- c/ azzal a kivétellel csupán, hogy ha a per két kun nemes között keletkezik vérontás ügyében vagy valamely [más] ügyben, akkor afölött [a vétkes fölött] csupán annak a nemzetségnek a bírója fog ítélni, ki a vádlott részéről lesz ott, és az ilyen két kun nemesnek a perében a nádor semmit sem rendelhet el;
- d/ és ha az ilyen, egymás közt perlekedő két [kun nemes] közül az egyik az ő nemzetségi bírójának az ítéletét visszautasítja, és a mi

jelenlétünk elé fellebbez, akkor mi ezt a két [kun nemest] személyesen fogjuk az igazság mértéke szerint megítélni, mellettünk ülve abban az esetben is az ő [a vádlott] nemzetségének bírāja;

e/ ezt különösen kinyilvánítván, hogy ha az egyikre az ilyen két kun nemes közül vérenek kiontása várakoznék, és ez, akinek meg kellene halnia, esetleg hozzánk tudna menekülni, akkor ez, vérenek ontását ezért, mivel hozzánk menekült, kerülje el, de mindenképpen számkivetésbe kell mennie, és így, az országon kívül maradván, mint száműzött kérjen engedélyt a visszatérésre azoktól, akik ellen vétkezett, ha ezt el tudja nyerni, de addig az ideig, amíg ezt elnyeri, nem az országban, hanem az országon kívül fog maradni;

f/ ha pedig a vétkesnek olyan a személye, akiért a kunok urai és nemesei közül a közbenjárók azonnal, amikor [az illető] hozzánk menekül, hozzánk járulnak, a vétkes számkivetése ügyében bocsánatot kérve, akkor az ilyen bűnös az efféle száműzetés alól mentesüljön, de vagyonából és javaiból és aki ellen, mint mondtuk, a vétket elkövette, elégtételt adjon.

12. a/ Továbbá megígértük és megígérjük, hogy senkit a kunok eme urainak és nemeseinek a szolgálói közül, ha hozzánk jön, be nem fogadunk, sem báróink vagy országunk nemesei ezeket be nem fogadhatják vagy maguknál nem tarthatják.

b/ sőt inkább ezeket a szolgálkat, bárkinél találják őket, összes javaikkal vissza kell adni;

c/ azokat a falvakat is, melyeket közülük bárkitől elvettünk, s melyek a mi rendelkezésünk alá tartoznak, azoknak, akikről elvettük, vissza fogjuk adni.

13. Továbbá mivel hogy a kunok közül való említett urak és a kunok nemesei az ország nemeseivel egy és ugyanazon szabadságot élveznek, elhatároztuk, hogy miként az ország nemeseinél és azoknak a népeinél a szent királyok, a mi őseink ideje óta sem mi, sem országunk bárói nem szállhatunk meg erőszakkal, úgy a kunok közül való eme uraknál és nemeseknél és azoknak népeinél sem legyen szabad és lehetséges sem nekünk, sem a királyné asszonynak, a mi

legkedvesebb hitvesünknek, sem báróinknak semmi módon erőszakkal megszállni.

14. Ezenfelül azokat a földeket és birtokokat is, melyeket idáig elődeinknek az adománya vagy a mi adományunk folytán, azoknak a kiváltságlevelével vagy a mi kiváltságlevelünkkel vagy más kétségtelen oklevelek alapján köztudomás szerint jogosan és békésen bírnak, azokat [továbbra is] birtokolják és tartásuk meg.

Hogy tehát ennek az általunk tett rendelkezésnek a tartalma örökké érvényes erővel bírjon, jelen oklevelünket engedélyeztük, kettős pecsétünk ráerősítésével megerősítve. Kelt a jeles férfúnak, Miklós mesternek, udvarunk alkancellárjának, a mi kedvelt hívünknek a keze által. Az Úr 1279. évében, augusztus Idusának negyedik napján (augusztus 10), uralkodásunknak pedig a hetedik évében.

Szilágyi Lóránd fordítása

A kunok letelepítése

IV. (Kun) László 1279-ben kiadott oklevelének szövegét I. Szentpétery–Borsa 1961, 3004. szám; magyar fordítását Kristó 1994, 139–141.

László, Isten kegyelméből Magyarország, Dalmácia, Horvátország, Ráma, Szerbia, Galícia, Lodoméria, Kunország és Bulgária királya, Krisztus minden hívőjének, mind a jelenlegieknek, mind az elkövetkezendőknek, akiknek jelen iratunk tudomásukra jut, örök üdvöt az Úrban. Jelen iratunk tartalmával mindenkinek tudtára akarjuk adni, hogy mivel minket az apostoli úr, a római anyaszentegyház feje, Krisztus földi helytartója a keresztény vallás megtartása érdekében arra kötelezett, hogy a kunokat, akik országunkban tartózkodnak, a bálványok tiszteletétől eltérítve a katolikus hithez és a szent keresztység tisztaságának befogadására fordítsuk, mi, kinek tisztségéhez tartozik, hogy a keresztény vallás főpapjának szent intelmeit követve az országunk határai között élő kunokat a katolikus hitre térítsük, és őket letelepítsük az országunkban élő más keresztények szokása szerint, földek, szántók, erdők, kaszálók és

rétek adásával, amelyeken a kunok sokasága tartózkodni szokott, annak a különösképpen kihirdetésével, hogy ha országunk bármelyik nemese puszta birtokkal rendelkezik azokon a vidékeken, amelyeket a kunoknak adományoztunk szállásterületül, mi ezektől a nemesektől az efféle üres és lakosaitól elhagyott birtokokat vagy pénzért megvásárolni tartozunk, vagy csere útján tőlük elidegenítjük. Tehát az általunk hozott ezen rendelet és határozat után Meney-i Endre fia Endre színünk elé járulva kényszerből és akarata ellenére azt kérte felségünktől, noha lent említett birtokai nagyobb értékűek, mint azok, amelyeket tőlünk elnyerni kíván, mégis, mivel a kunok sokasága és rosszakaratú vadsága miatt nem tudja azokat megfelelően birtokolni, neki a Meney birtokhoz tartozó Apcha és Okan nevű, általunk elvett örökös birtokaiért cseréről gondoskodni méltóztassunk. Mi tehát a vállalt kormányzás tisztéből adódóan ígérletünket megtartani óhajtván és a nevezett Endre kéréseire kegyesen hajolván, Apcha és Okan nevű birtokai cseréjeként nógrádi várunk Woyn nembeli, örökös nélkül elhalt jobbágjának Cuplan nevű földjén fekvő bizonyos földet neki adományoztuk és átadtuk, amelyet kegyes emlékezetű apánk, István, Magyarország dicső királya kiváltságlevelében foglaltan korábban a Feketehalomnál tett szolgálataiért a nevezett Endrének adományozott. Neki adományoztuk és átengedtük a nógrádi várunk egy másik, Junyn nevű földjét, amelyet a mi adományunkból birtokolt, sőt hatályosan megerősítettük mindkét birtok adományozását azok haszonvételeivel és minden tartozékával, hogy maga Endre és örökösei örök jogon, békésen és nyugodtan birtokolják. Hogy tehát ennek a cserének a tartalma örök érvénnyel bírjon, és soha ne veszítse el érvényét, Endrének a jelen oklevelet kettős pecsétünk oltalmával megerősítve kiadtuk. Kelt a tiszteletreméltó férfiú, Miklós mester, udvarunk alkancellárja, kedvelt hívünk kezével, az Úr 1279. és uralkodásunk nyolcadik esztendejében.

Kosztia László fordítása

A Képes Krónika a hód-tavi csatáról

Képes krónika 181–182. c.; 1986, 228–230

„...azután az Úr ezerkétszáznyolcvankettedik évében, amikor Oldamir Cumania fejedelme, összegyűjtvén a kumánok seregét a Hoodnak nevezett tó környékén, ellenségesen be akart törni a magyarok országába, hogy uralma alá hajtja, László király, mint „vitéz Józsué” harcba vonult ellene népéért és országáért. Seregében Lóránd, Tamás fia, a derék vitéz bátor rohamban támadott lándzsájával a kumánok ellen, és sokakat dicséretesen leverte és leterített. Később, amikor az ellenfelek között megkezdődött a kemény ütközet, az isteni kegyelem hirtelen és váratlanul nagy záport zúdított a pogányok arcába, és ők, akik ijukban és nyilaikban reménykedtek, a sűrű eső miatt – a próféta szavaival – „olyanok lettek, mint a föld sara”. És így László király az isteni segítségével bízva győzelmet aratott.

Végül azután a kumánok közül azok a kevesek, akik megmenekültek, a tatárokhoz futottak, és az ő ösztönzésükre a tatárok az Úr ezerkétszáznyolcvanötödik évében másodszor is bejönnek a tatárok Hungariába, és egészen Pestig mindent irgalmatlanul fölégettek.”

Bellus Ibolya fordítása

Kézai Simon a kunokról és a hód-tavi csatáról

Bollók 2004, 119.

„László királynak ifjú korában egy másik bámulatos csatája is volt, mégpedig a kunokkal, melyet az előbbi csatához szokás hasonlítani. Mint-hogy a kunokat Béla király, a király kegyes emlékezetű nagyapja hozta be először Magyarországra, s később úgy elszaporodtak, mint a főveny. Magának Béla királynak is szándéka volt az egyes megyékbe széttelepíteni őket, de hogy ezt sohasem merete megtenni, annak oka az attól való félelem volt, hogy az országot kár éri általuk.

A hagyomány szerint István király, László derék emlékezetű apja is ugyanezt tervezte velük, de az említett óvatosságból visszafogta szándékát. Ám a dicső, bátor és nagyratörő László király, amikor értesült róla, hogy maguk között álnokságot terveznek ellene, oly vitézül rájuk támadt, hogy abban a csatában kemény vereséget szenvedtek, igen sokan

elpusztultak közülük, mások pedig, feleségüket, gyermekeiket és minden ingóságukat hátrahagyva, a barbár népekhez menekültek. Néhányan viszont, akik visszamaradtak, a király parancsai előtt úgy meghunyászkodtak, hogy szívük félelmében alig mertek a király szemébe nézni. Mármint ebben a csatában a kunok meggyilkolták az Aba nemzetségbeli Olivért, Pata fiát; Andrást, Lőrinc fivérét, az igmándi Miklós gróf fiát; Lászlót, a miskolci Panyit gróf fiát, valamint Demetert, a Rosd nemzetségbeli kis Mihály fiát.”

Bollók János fordítása

A Képes krónika IV. (Kun) László meggyilkolásáról

Képes krónika 184–185. c.; 1986, 232–234.

„Röviddel ezután, az Úr ezerkétszázkilencvenedik évében, a Szűz Szent Margit vértanú ünnepét közvetlenül megelőző hétfői napon, Kereszeg várának közelében a királyt éppen azok a kumánok ölték meg könnyörtelenül, akikhez úgy ragaszkodott.

László király idejében ugyanis Hungaria hanyatlani kezdett fényes dicsőségéből, mint azt a következőkben a siralmas esetek és történetek majd megmutatják. Belső háborúk támadtak, városokat romboltak le, falvakat tettek semmivé – fölperzselvén őket, a békét és egyetértést lábbal tiporták, a gazdagok elszegényedtek, a nemesek parasztokká lettek a szegénység nyomorában. Abban az időben a kordét, vagyis a kétkerekű kocsit az ország népe László király szekérének nevezte, mert az állandó fosztogatás miatt az igavonó állatok megfogyatkoztak az országban, és az emberek barmok módjára kordéba fogva maguk dolgoztak az állatok helyett.”

Bellus Ibolya fordítása

A Budai krónika IV. (Kun) László meggyilkolásáról

Az 1473-as ősnymtatvány hasonmás kiadását I. Chronica Hungarorum; magyar fordítását I. ugyanott az 54. oldalon.

„...az Úrnak ezerkétszázkilencvenedik évében, a Margit szűz ünnepét közvetlenül megelőző hétfői napon, Körösszeg várának közelében éppen azok a kunok, akikhez szegődött, de főként Arbuz, Törtel és Kemece és ezeknek rokonai és cinkosai, akiket a kunok közössége bízott meg vele igen sok tárgyalás és tanácskozás után, az éj csendjében megragadták az alkalmat, sátrában szörnyű sebeket ejtettek rajta, és könnyörtelenül megölték. Ebben a királyban, mivel örökös nélkül halt meg, kihalt a szent királyok fiága. Halála miatt Myse nádor, aki egykor mohamedán volt, ekkor azonban már elnyerte a keresztség malasztját, urának, az említett László királynak halálát hallván, férfiasan ez óriási gonosztett megbosszulására szánta el magát. A király halála után néhány nap elteltével, testvérével, Lysével és az említett Édua ágyas édestestvéreivel, Miklóssal együtt egy napon az említett Arbuz szállására ment, és hajnaltájt az említett Arbuzt és Törtelt elfogta, Arbuzt kétfelé vágatta, Törtelt pedig darabokra szaggatta, más kunokat pedig ugyanezeknek a nemzetségéből és összes hozzátartozóikat, mi több, még a karon ülő vagy bölcsőben fekvő csecsemőket is, akiket csak el tudott fogni, lefejeztette.”

Horváth János fordítása